

Landskapselement med miljöersättning

– en intervjustudie om regionala
och lokala erfarenheter av
landskapselementens skötsel i
åkermark och betesmark

Myndigheternas inledning

Bakgrund

Denna rapport har framtagits inom projektet ”CAP:s miljöeffekter”. Projektet, som grundar sig på ett regeringsuppdrag, drivs sedan ett drygt decennium av Jordbruksverket, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet och har till syfte att följa och utvärdera miljöeffekterna av den gemensamma jordbrukspolitiken, CAP (Common Agricultural Policy).

Ett viktigt mål

”Mängden kulturbärande landskapselement som vårdas skall öka till år 2010 med ca 70 %.”. Så lyder ett av delmålen inom det nationella miljö kvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap* som riksdagen har antagit. Med kulturbärande landskapselement avses t.ex. åkerholmar, stenmurar, alléer, öppna diken, synliga fornlämningar och ängslador. Av delmålet framgår det att landskapselementens skötsel är viktig. Inom *Ett rikt odlingslandskap* finns också delmål som pekar ut att mängden ängs- och betesmarker samt småbiotoper ska bevaras och öka. Kulturbärande landskapselement förekommer både i åkermark och i betesmarker. Även om tätheten sannolikt är högre i ängs- och betesmarker. Skötsel av ängs- och betesmarker är därför av största vikt för bevarandet av de kulturbärande landskapselementen. Landskapselementen är i regel också småbiotoper eller delar av småbiotoper med stor betydelse för den biologiska mångfalden. Eftersom det finns särskilda delmål både för ängs- och betesmarker och småbiotoper så berör alltså tre av delmålen landskapselementen på ett direkt sätt. Detta understyrker landskapselementens stora betydelse för odlingslandskapets natur- och kulturmiljövärden.

Kunskapen fördjupas

I den fördjupade utvärderingen av miljö kvalitetsmålet diskuteras frågan om skötseln av landskapselement¹. Där konstateras att om elementen hålls fria från igenväxningsvegetation så är en bra grund för långsiktigt bevarande lagd. Vidare diskuteras att enbart slyröjning på lång sikt sannolikt inte är tillräckligt för att bevara landskapselementens värden och en översyn av vilken skötsel som krävs efterlyses. Frågan har därefter analyserats inom CAP:s miljöeffekter, dels i samband med en utvärdering av miljöersättningen till betesmarker och slåtterängar² men också mer ingående i en utvärdering av miljöersättningen till natur- och kulturmiljöer³. Dessa utvärderingar pekar både på miljöersättningarnas goda effekter men även på de brister som finns. Beträffande skötseln av landskapselement i betesmarker betonas att beteshävderna i sig normalt sett innebär en skötsel som är mer långsiktig än enbart träd- och buskröjning. Det särskilda skötselvillkoret som gäller ”skötsel och underhåll av kulturhistoriskt värdefulla landskapselement” i betesmarker med tilläggsersättning har använts på en tiondel av arealen. Detta innebär att det här bedömts finnas behov av en skötsel som går utöver normalt bete och normal röjning av igenväxningsvegetation. Den regionala variationen i hur villkoret använts är dock omotiverat stor. I utvärderingen av ersättningen till natur och kulturmiljöer diskuterades särskilt behovet av grässkötsel. Det konstaterades att behovet av grässkötsel varierar mellan olika landskapselement från regelbunden skötsel till ingen alls. Skötselbehovet varierar beroende på vilka värden som är knutna till det specifika landskapselementet samt i vilket landskap det befinner sig. En differentierad skötsel utifrån

¹ Ett rikt odlingslandskap Fördjupad utvärdering 2003. Rapport 2003:19 Jordbruksverket.

² Tre nya miljöersättningar – Hur blev det? Rapport 2004:5 Jordbruksverket

³ Kulturhistoriska bidrag och särdrag – uppföljning och utvärdering av miljöersättningen till natur- och kulturmiljöer. Rapport 2006:10 Jordbruksverket.

landskapselementens inneboende värden och sammanhang vore önskvärt. Samtidigt medför sådan differentiering av t.ex. miljöersättningens skötselvillkor kraftigt ökade administrativa kostnader. Vidare konstaterades att det finns en osäkerhet kring skötseln bland brukarna.

Nackdelen med de refererade utvärderingarna är att de inte medgett riktade fältinventeringar där skötseln av det enskilda elementet har kunnat relateras till värdenas utveckling. Sådana analyser har efterlysts och detta arbete är en sådan.

Jordbrukspolitiken och Miljö- och landsbygdsprogrammets inverkan

Jordbrukspolitiken påverkar mängden landskapselement på ett övergripande plan till exempel genom att påverka lönsamheten i olika typer av produktion. Den mer detaljerade utformningen av skötseln påverkas emellertid mest av de ersättningar och den rådgivning som ges specifikt för skötseln. Dessa ersättningar finns huvudsakligen inom miljö- och landsbygdsprogrammet. Läsaren av denna rapport bör därför ha grundläggande kunskaper om miljöersättningarna till natur- och kulturmiljöer samt betesmarker och slätterängar.

Inom ersättningen till natur- och kulturmiljöer ges ersättning för skötsel av landskapselement i eller i anslutning till åkermark. Den brukare som beviljas ersättning förbinder sig att sköta alla sådana landskapselement på brukningsenheten under fem år. Skötselkraven består i att igenväxning på landskapelementen och deras renar ska tas bort, för vissa element finns även krav på underhåll såsom beskärning av hamlade träd eller dikesrensning. Man får inte heller ta bort element eller ha till exempel upplag på dessa.

Landskapselementen är noggrant definierade liksom ersättningsnivåerna⁴ som står i proportion till mängden av de olika elementen. Vissa ändringar i ersättningen kommer att genomföras från och med 2007.

Miljöersättning för slätter och bete ges för alla ängar och betesmarker. Särskilda regler gäller för skogs-, fäbod- och alvarbeten. För marker med värden som kräver särskild skötsel kan tilläggsersättning ges. För att få tilläggsersättning krävs att brukaren får en åtgärdsplan över markerna. Denna upprättas av en rådgivare från länsstyrelsen och innehåller avgränsningar, villkor och råd. Vid upprättandet av en åtgärdsplan genomförs vanligen ett fältbesök. Inom miljöersättningen för betesmarker och slätterängar finns också möjlighet att få ersättning för kompletterande åtgärder, bland annat lieslätter. Ersättning för kompletterande åtgärder kan endast ges för marker som berättigar till tilläggsersättning. Även inom ersättningen till betesmarker och slätterängar sker en del ändringar från och med 2007. Det innebär bland annat att begrepp som tilläggsersättning och åtgärdsplan kommer att få andra namn och i viss mån annan utformning.

Inom miljö- och landsbygdsprogrammet finns också en ersättning för restaurering av ängar och betesmarker men den har hittills haft liten areell omfattning. Inför 2007 finns sannolikt (programmet är i skrivande stund inte beslutat) också möjligheter att genomföra regionala prioriteringar till särskilda natur- och kulturmiljöinsatser. En sådan insats kan vara särskild skötsel av landskapselement.

⁴ Se t.ex. tabell 1 på sid 12 i Jordbruksverkets rapport 2006:10.

Studiens syfte och genomförande

Aldrig tidigare har så mycket landskapselement skötts med hjälp av ersättning. Miljöersättningarna är det viktigaste styrmedlet för skötseln och målet är tydligt (se ovan). Forskningen kring skötsel av landskapselement är dock begränsad. Mycket forskning sker däremot inom området skötsel av betesmarker⁵. Man kan utifrån den konstatera att skötsel och restaureringsfrågorna är komplicerade. Samtidigt har de en stor betydelse för biologisk mångfald och kulturmiljövärden. På länsstyrelserna finns en lång tids samlad erfarenhet och stort engagemang kring dessa frågor, både inom ramen för de olika ersättningar som finns och har funnits men även inom t.ex. skötsel av kultur- och naturreservat. På länsstyrelserna finns också stor kunskap kring de regionala aspekter som berör skötselfrågor. För att få ökad kunskap om de faktorer som är viktiga för skötsel av landskapselement har företaget Calluna tillsammans med företaget Landskapsarkeologerna uppdragits att sammanfatta sina, lantbrukarnas och länsstyrelsernas erfarenheter och kunskaper. Kunskap och erfarenheter från både det praktiska såväl som från det administrativa genomförandet har prioriterats. Arbetet är en viktig del i utvärderingen av ett styrmedel som det är mycket svårt att utforma på ett effektivt sätt.

I miljömålsuppföljningen används indikatorn ”*antal landskapselement med miljöstödd*”. Den anger det totala antalet landskapselement som vårdas med miljöersättning. Indikatorn visar i vilken takt antalet vårdade landskapselement med miljöersättning ökar eller minskar men säger inget om hur de kvaliteter som är knutna till dessa element bevaras eller vilken effekt de skötselinsatser som genomförs har för miljön. Inför den fördjupade utvärderingen av miljömålen bestämde sig Riksantikvarieämbetet för att genomföra en utvärdering av indikatorn med syfte att ur ett kulturhistoriskt perspektiv granska effekten på miljön samt hur miljöersättningens skötselvillkor bidrar till att bevara elementens kulturhistoriska kvalitet. Fältbesök med bedömningar av miljöeffekter ansågs som viktiga delar av denna utvärdering.

För att få ytterligare dimensioner på frågan om skötsel av landskapselement bedömdes det värdefullt, att i direkt anslutning till Riksantikvarieämbetets utvärdering, genomföra en intervjustudie för att få synpunkter över skötselns påverkan på landskapselementens värden, möjligheten att bevara dessa värden samt vad bevarandet av landskapselement betyder för den enskilda lantbrukaren. Den breda ansatsen med såväl fältbesök som intervjuer av både brukare och experter i skilda delar av landet ger studien stor tyngd.

Arbetet planerades och utfördes inom CAP:s miljöeffekter. Det är tänkt som ett komplement till de undersökningar som gjorts inom projektet där miljöersättningen till natur- och kulturmiljöer nyligen har utvärderats³. Arbetet redovisas i denna rapport. Slutsatserna från denna studie kommer att kunna tjäna som kunskapskälla och grund i framtida utformning av styrmedel för skötsel och restaurering av natur- och kulturmiljöer.

Arbetet har utförts av Calluna och Landskapsarkeologerna. Rapporten har skrivits av Anna Sandström, Calluna och Lennart Klang, Landskapsarkeologerna. Arbetet har genomförts under hösten 2006. Uppdraget har finansierats av Riksantikvarieämbetet via miljömålsprojektspengar samt av Jordbruksverket.

⁵ Bl.a. inom HagmarksMistra, www-hagmarksmistra.slu.se/ och inom Naturvårdskedjan, www-naturvardskedjan.slu.se/

Viktiga slutsatser

I rapporten framkommer uppgifter som i många fall styrker de slutsatser som tidigare dragits vid utvärdering av miljöersättningen till betesmarker och slåtterängar. Det finns även helt nya förslag, påståenden och slutsatser. Här görs ett försök att sammanfatta de viktigaste framkomna slutsatserna. Särskilt slutsatser och påståenden med relevans för jordbrukspolitikens utformning lyfts fram.

- **Ersättningarna fungerar bra**
Ersättningarna fungerar bra och fyller sitt syfte. Den övergripande utformningen är bra.
- **Brister i landskapsperspektivet**
Ur ett helhetsperspektiv är det bra att alla element på brukningsenheten sköts. I och med att vissa miljöer inte kan skötas med ersättning riskerar dessa emellertid att förlora en stor del av den positiva miljöeffekt som ett i övrigt välskött landskap skapar. Det gäller t.ex. vägrenar till allmänna vägar och åbrinkar.
- **Arrenden en svårighet**
Möjlighet att sköta arrenderad mark är inte alltid självklar. Problemet uppmärksammas.
- **Gräskötsel – Nej tack!**
Generell skötsel av fältskikt är inte önskvärd. Ett sådant skötselkrav kostar mer än det smakar. Däremot kan differentierad skötsel behövas som komplement.
- **Särskilda skötselproblem lyfts fram.**
Flera särskilda skötselproblem lyfts fram. Det gäller t.ex. skötsel av alléer där målkonflikter med risk för felaktig skötsel förekommer.
- **Möjlighet till regional prioritering viktig**
I rapporten betonas i flera olika sammanhang vikten av att det finns möjligheter att göra lokala eller regionala prioriteringar där särskilda skötselinsatser riktas mot särskilda objekt. Detta gäller t.ex. skötsel av byggnader och fornlämningar. Frågan är aktuell i och med att möjligheten för sådan skötsel kommer att finnas i det nya Landsbygdsprogrammet t.ex. inom åtgärden ”Utvald miljö”. Hur detta kommer att fungera återstår att se.
- **Skötsel av diken och vägar i slättbygd har liten miljöeffekt**
Ersättningen för skötsel av linjära strukturer, t.ex. diken och vägar, i fullåkersbygd tenderar att ha liten betydelse för natur- och kulturmiljön då dessa element oftast sköts ändå. I skogsbygd är skötseln desto viktigare. Den förändring som innebär att skötsel av kantdiken mot skog inte ges ersättning kritiserar redan innan den hunnit genomföras.
- **Rådgivningen är viktig**
Värdet av riktad rådgivning anpassad för den enskilda gården/byn/bygden betonas. Koppling av rådgivningen till lantbrukarens ekonomi lyfts fram som ett försummat område.
- **Kontroller upplevs som positiva**
Det är inte denna synpunkt hörs. Ordet kontroll är ofta negativt laddat. Enligt studien kan emellertid kontrollbesöket till viss del likställas med en rådgivning. Det är naturligtvis positivt att kontrollen upplevs som positiv. Samtidigt finns det goda skäl att hålla isär kontroll och rådgivning. De idéer som framförs om att blanda kontrollfunktioner med rådgivning och uppföljning är olämpliga att genomföra.

- **Förändrade definitioner och detaljregler efterlyses**

Definitionen av åkerholmar, regler för odlingsrösen och hässjor, begreppet fornlämningsområde leder till svårigheter för brukare eller till mindre miljönytta.

Ansvaret för rapporten

Riksantikvarieämbetet, Jordbruksverket och Naturvårdsverket har bidragit med synpunkter och kommentarer men det är författarna Anna Sandström och Lennart Klang som själva ansvarar för innehållet och slutsatserna i rapporten. De förslag och idéer som läggs fram i rapporten är sådant som framkom vid intervjuerna och de kan ses som en önskelista där prioriteringar saknas. De är inte relaterade till kostnader och inte färdigutredda och är alltså inga förslag som myndigheterna lämnar.

Jönköping i april 2007

För CAP:s miljöeffekter:

Martin Sjödahl, Camilla Eriksson & Anki Weibull

Landskapselement med miljöersättning

– en intervjustudie om regionala och lokala
erfarenheter av landskapselementens
skötsel i åkermark och betesmark

Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet,
Naturvårdsverket

Författare
Anna Sandström, Calluna AB, Lennart Klang,
Landskapsarkeologerna

Referenser
Martin Sjödahl, Jordbruksverket
Camilla Eriksson Riksantikvarieämbetet

Innehåll

1	Sammanfattning	3
1.1	Det här fungerar bra	3
1.2	Det här kan förbättras	3
2	Inledning	7
3	Bakgrund.....	9
4	Uppdraget	11
5	Syfte och viktiga frågor.....	13
6	Urval län och gårdar	15
7	Metodik	17
8	Resultat och slutsatser om skötsel av landskapselementen och effekter i landsk. ...	19
8.1	Frågeställningar.....	19
8.2	Skötsel av landskapselement.....	20
8.3	Saknade element i KULT-ersättningen	26
8.4	Skötselmetoder	26
8.5	Skötsel av landskapselement i betesmarker	28
8.6	Skötsel på arrenderad mark	30
8.7	Åtgärdsplaner för KULT-ersättningen	31
8.8	Miljöersättningarnas effekter på gårdsnivå.....	31
9	Resultat och slutsatser om information, rådgivning, kontroll och organisationen kring landskapselementens skötsel	33
9.1	Frågeställningar.....	33
9.2	Information och rådgivning.....	34
9.3	Åtgärdsplaner och kontroller.....	35
9.4	Organisation och miljömålsarbete.....	37
10	Resultat och slutsatser om skötselns betydelse och lantbrukarnas intresse	39
10.1	Frågeställningar.....	39
10.2	Skötselns betydelse för att bevara och synliggöra landskapselementen	39
10.3	Miljöersättningens betydelse för den enskilde lantbrukaren.....	40
11	Vad fungerar bra?.....	43
12	Vad kan göras bättre?.....	45
12.1	Stödsystemet.....	45
12.2	Information.....	46
12.3	Skötsel av landskapselement.....	46

13	Metodikens och våra slutsatsers tillförlitlighet, behov av uppföljande studier....	49
13.1	Metodikens tillförlitlighet	49
13.2	Slutsatsernas tillförlitlighet	49
14	Referenser	51

Bilagor

Bilaga 1. Frågelista vid intervjuer med lantbrukare

Bilaga 2. Frågelista vid intervjuer med experter/handläggare vid länsstyrelser

Bilaga 3. Svar på frågor till lantbrukare

Bilaga 4. Svar på frågor till experter/handläggare vid länsstyrelser

1 Sammanfattning

Calluna och Landskapsarkeologerna har intervjuat experter/handläggare vid fyra länsstyrelser och 5-6 lantbrukare i fyra län spridda över landet. Frågor har ställts och analyserats om miljöersättningar, skötsel av landskapselement, information och utbildning, organisationen på länsstyrelserna, deras miljömålsarbete (delmål 3, Ett rikt odlingslandskap), skötselns betydelse för den enskilde brukaren och hur skötseln bidrar till att bevara och synliggöra landskapselementen. Slutsatser har baserats på svaren från länsstyrelserna och lantbrukarna i samt de intryck från gårdarna och de samlade erfarenheter och kunskaper om skötselåtgärder, miljöstöd och natur- och kulturvärden knutna till landskapselement som finns hos Calluna och Landskapsarkeologerna.

1.1 Det här fungerar bra

Betesersättningen och KULT-ersättningen för åkermark kompletterar varandra och ger god miljöeffekt totalt sett på landskapselementens natur- och kulturvärden.

Det ger bra miljöeffekt att alla landskapselement på en åtagandeenhet ingår i skötselåtagandet i KULT-ersättningen.

Hos lantbrukarna märks ökad medvetenhet om natur- och kulturvärden tack vare miljöersättningarna, med en ökad benägenhet att sköta om landskapselementen som följd.

Kurser och information om de kulturhistoriska värdena och naturvärdena efterfrågas och inspirerar. Personliga kontakter i samband med rådgivning ger bäst effekt.

Kontroller fungerar bra och kan göras så att de upplevs som positiva och inspirerande för brukaren.

Konflikter mellan naturvård och kulturmiljövård vad gäller skötseln av landskapselementen är få och det finns inga påtagliga problem som behöver lösas där brukningsintresset står i konflikt med landskapselementens skötsel.

Flera typer av landskapselement uppfattas som enkla att sköta genom att igenväxning av sly kan tas bort på lämpligt sätt och vid lämplig tidpunkt. Kravet från 1996 om årlig grässkötsel avskräckte många från att söka miljöersättning och det är bra att det kravet har tagits bort.

Gränsen för att komma in i KULT-ersättningen har sänkts från den tidigare minimivån 3000 kr till 1000 kr fr.o.m. 2007 vilket är positivt.

1.2 Det här kan förbättras

För att få en god natur- och kulturmiljöeffekt och för att höja andelen vårdade landskapselement till angivet mål (ökning med 70 % till år 2010, delmål 3, miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap) behövs både fler lantbrukare i systemet och att fler landskapselement sköts på gårdar som redan är med i systemet.

KULT-ersättningen upplevs som mycket detaljerad och delvis svåröverskådlig. Den del av informationen som handlar om skötsel bör betona huvudsyftet att sly ska tas bort.

En modell för att kunna få ersättning för en differentierad skötsel, mer anpassad till natur- och kulturvärden, behövs som komplement för att på lång sikt bevara natur- och kulturvärden.

I åtgärdsplaner (åtagandeplaner från och med 2007) för betesmarker bör skötselvillkor för landskapselement systematiskt användas där det bedöms relevant.

En regional differentiering av ersättning för skötsel av samma elementtyp, för att anpassa ersättningen efter den arbetsinsats som krävs för att nå god kulturmiljöeffekt, bör övervägas. T.ex. diken i slättbygd och skogsbygd har påtagliga skillnader i arbetsinsats.

För att få med mer arrenderad mark i miljöersättningen för natur- och kulturvärden i odlingslandskapet bör insatser göras för att öka intresset för att sköta även arrenderad mark inom KULT-ersättningen.

Kontrollerna skulle kunna vara mer inriktade på uppföljning/rådgivning. Förutom kontroll av skötselåtagande och omfattning kan en inriktning vara att ge lantbrukaren tips om vad vilka element som kan tillföras och vilken ekonomisk ersättning det skulle kunna ge.

Information

Fortsatt informationsarbete behövs och den som efterfrågas är framför allt regionalt och personligt anpassad rådgivning, t.ex. ”lär känna din by”-kurser, skriftlig information om skötsel av landskapselement i regionen (rikt illustrerad med bilder) och enskild rådgivning. Utveckling av arbetet med hemsidor bör fortsätta.

Rådgivning om arbetsteknik, lämpliga maskiner, säkerhet och åtgärder för att minska slyuppslag behövs för att öka säkerheten, effektivisera röjningsarbetet och minska arbetsinsatserna över tiden och därmed göra skötseln av landskapselement långsiktigt attraktiv.

Kurser och rådgivning har hittills gett bra effekter på lantbrukarnas intresse för kulturhistoriska värden och naturvärden. Det kan finnas behov av att lägga en större tonvikt på lantbrukets företagsekonomiska frågor vad det gäller skötsel av landskapselement.

Det är viktigt att uppmärksamma KULT-ersättningen även mitt i och i slutet av en ansökningsperiod för att upprätthålla intresset hos lantbrukarna under ersättningsperioden.

Det är bra att flera aktörer deltar i rådgivningen. Vi tycker att länsstyrelsernas fokus bör vara övergripande information och detaljerad kontroll/uppföljning av miljöersättningarna i fält.

Information om de ekonomiska aspekterna kring KULT-ersättningen och möjligheterna att ta hjälp av entreprenörer för att hålla landskapet öppet och bevara/synliggöra landskapselementen på sin gård är viktigt både för att locka in nya brukare och behålla brukare för fortsatta stödperioder.

Skötsel av landskapselement

Gräskötsel och andra åtgärder behöver införas som tilläggskötsel för vissa element med särskilda värden för att natur- och kulturvärden ska bibehållas på lång sikt.

Pedagogiskt informationsmaterial som är regionalt anpassat om hur åkerholmar bör skötas beroende på förutsättningar behövs. Storleken för att kunna söka KULT-ersättning för åkerholmar bör öka till cirka 0,3 ha.

En utbildningsinsats för att öka kunskapen om skötsel av alléer och parkträd hos rådgivare överlag behövs i kombination med att knyta särskilda trädvårdsrådgivare till länsstyrelserna. Djup kunskap om skötsel och beskärning av hamlade träd, allé- och parkträd och deras natur- och kulturvärden behövs för att kunna hjälpa lantbrukare att få rätt skötsel av trädmiljöerna.

Häftet om skötsel av alléer och parkträd bör publiceras i Jordbruksverkets skriftserie som kan delas ut till lantbrukare i samband med informationstillfällen.

Överloppsbyggnader behöver kompletterande skötsel riktad till själva byggnaden då dagens ersättningsformer i stort avser skötsel av vegetation, sly och buskar.

Diken som gränsar mot andra markslag bör ingå i KULT-stödet under förutsättning att tidigare problem kontrollfel och skötsfel kan överbryggas.

Odlingsrösen som kulturhistoriskt har med åkermarken att göra men ligger en liten bit in i skogen bör inom rimliga ramar ingå i ersättningen om man ser ett tydligt samband mellan åkern och odlingsröset.

2 Inledning

I denna rapport sammanställs regionala och lokala erfarenheter av hur den med miljöersättning finansierade skötseln av landskapselement fungerar. Erfarenheterna av skötseln och dess effekt på odlingslandskapets natur- och kulturvärden fångas upp med hjälp av intervjuer med lantbrukare och länsstyrelseexperter i fyra olika län fördelade över Sverige. Länsstyrelseexperterna som intervjuats är handläggare inom kulturmiljövård, naturvård och lantbruk, bl.a. kontrollanter, stödansvariga, rådgivare och antikvarier. Studien har genomförts av Calluna AB och konsultgruppen Landskapsarkeologerna på uppdrag av Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket.

I fokus står om skötselvillkoren i miljöersättningarna är tillräckliga för att bevara och synliggöra natur- och kulturvärden knutna till de kulturhistoriskt värdefulla landskapselement som berättigar till miljöersättning. De ersättningar som det rör sig om är **”ersättningen för skötsel av natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet”** (i fortsättningen kallad KULT-ersättningen) och **”ersättningen till skötsel av betesmarker och slätterängar”** (i fortsättningen kallad betesersättningen). Exempel på punktelement är åkerholmar, odlingsrösen, husgrunder, fornlämningslokaler, brunnar, småvatten (anlagda smådammar), små svårbrukade åkrar, solitärträd och hässjor. Exempel på linjeelement är alléer, öppna diken, fägator, brukningsvägar, stenmurar och gärdesgårdar av trä. I huvudsak består landskapselementen av kulturspår från tidigare generationers jordbruk, som i dag inte används eller numera har ändrad funktion. Dessa landskapselement bidrar till att bevara kulturmiljövärden och biologisk mångfald i odlingslandskapet.

Rapporten behandlar framför allt KULT-ersättningens effekter på landskapselementen och landskapsbilden, men även hur betesersättningen påverkar möjligheterna att bevara och stärka elementens natur- och kulturvärden i odlingslandskapet samt hur denna skötsel bidrar till det nationella miljö kvalitetsmålet att bevara och stärka ett rikt och varierat odlingslandskap.

I rapporten redovisas de bearbetade svaren från handläggare på länsstyrelser och utvalda lantbrukare i fyra län om de kvalitativa effekterna av den miljöersättningsrelaterade skötseln av landskapselement och hur de ser på hithörande frågor. Svaren kommenteras och analyseras med hjälp av våra egna intryck från gårdarna i egenskap av fristående konsulter. Rapportens slutsatser och förslag på förändringar är en kombination av handläggarnas, lantbrukarnas och våra erfarenheter.

Frågor till lantbrukarna redovisas i bilaga 1, frågor till länsstyrelsernas handläggare redovisas i bilaga 2. Lantbrukarnas svar redovisas i bilaga 3 och länsstyrelsernas svar redovisas i bilaga 4.

3 Bakgrund

Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket följer och utvärderar jordbrukspolitikens miljöeffekter fortlöpande i enlighet med ett regeringsuppdrag. Utgångspunkten är EU:s jordbrukspolitik 'Common Agricultural Policy', CAP, och därmed förknippade stöd. Den här rapporten ingår i det arbetet och inriktar sig på miljöersättningens effekter på landskapselementens natur- och kulturvärden.

Riksdagen har antagit 16 miljö kvalitetsmål för en långsiktig miljömässigt hållbar utveckling i hela landet. Miljö kvalitetsmålet nr 13, **Ett rikt odlingslandskap**, har sex delmål. Delmål 3 fokuserar på de kulturbärande landskapselementen. Enligt delmålet ska mängden kulturbärande landskapselement som vårdas öka med 70 % fram till år 2010. Det finns kompletterande länsstyrelsebeslut om regionala miljömål, ofta handlar det om att precisera och utöka ambitionsnivån.

Jordbrukare kan sedan 1996 få ersättning för skötsel av landskapselementen i anslutning till åkermark enligt generella sköselföreskrifter. Denna s.k. KULT-ersättning administreras av Jordbruksverket och länsstyrelserna och är en av flera miljöersättningar som delfinansieras med EU-medel. I den nya stödperioden från och med 2007 heter ersättningen **”Miljöersättning för natur- och kulturmiljöer i odlingslandskapet”** men reglerna är i stort sett samma som för perioden 2001-2006. Ersättningen är objektsinriktad på de enskilda landskapselementen, men ger sammantaget effekt på hela kulturmiljön genom att alla förekommande kulturbärande landskapselement i och i direkt anslutning till en brukningsenhets åkermark måste skötas för att KULT-ersättning ska beviljas.

De kulturbärande landskapselementen enligt delmål 3 är nära knutna till andra delmål, främst Ängs- och betesmarker (delmål 1), men även Småbiotoper (delmål 2) och Hotade arter (delmål 5). För skötsel av ängs- och betesmarker utgår miljöersättning, Stöd till **”Betesmarker & Slätterängar”**, som t.o.m. 2006 bestod av s.k. grundersättning och tilläggsersättning. Från och med den nya stödperioden från 2007 ges miljöersättning för allmänna eller särskilda värden i betes- och ängsmarker. Grundersättningen, eller ersättningen för allmänna värden, kan ges till alla betesmarker som uppfyller villkoren för att få ersättningen. Tilläggsersättning, eller ersättning för särskilda värden, utgår enbart till ängs- och betesmarker med höga natur- och kulturvärden, och under förutsättning att lantbrukaren har ansökt om att få denna ersättning. Därutöver kan ersättning ges för s.k. kompletterande åtgärder, såsom lövtäkt, lieslätter och efterbete på slätterängar. Betesmarker har ofta samma typer av landskapselement som åkermarker, men dessa landskapselement berättigar inte till KULT-ersättning eftersom den grundläggande skötseln anses bli utförd i och med beteshävd. Inga ersättningar utgår per automatik, samtliga måste lantbrukaren ansöka om.

Det finns en god kunskap om antal vårdade landskapselement med KULT-ersättning och hur långt man kommit mot målet. Mellan åren 2000-2005 har antalet vårdade linjeelement ökat med 67 % och punktelementen med 46 % på nationell nivå enligt Jordbruksverket (Miljömålsrådet, 2006). Regionalt visar det sig att andelen åkermark/lantbrukare med KULT-ersättning varierar länsvis, med lägre anslutningsbenägenhet i Norrland och i skogsbygderna. Flera län uppger att ökningstakten är betydligt lägre och att det blir svårt att nå målet. Det är alltså angeläget att intresset för att ansöka om ersättningen måste öka för att målet ska kunna nås, särskilt i skogsbygderna. Det kan ske t.ex. genom förändringar i ersättningens utformning och genom andra/speciella styrmedel, som ökade informationsinsatser. Vissa justeringar i KULT-ersättningens utformning till 2007, t.ex. den sänkta kvalifikationsgränsen från 3000 kr till 1000 kr, kan innebära att fler lantbrukare med mindre gårdar ansöker om KULT-ersättning.

Indikatorn Antal vårdade landskapselement med KULT-ersättning (även kallad Kulturspår i åkermark) visar antalet vårdade landskapselement, men den belyser inte vilka kvalitativa effekter som KULT-ersättningen ger upphov till. I rapporten "Kulturhistoriska bidrag och särdrag" (Jordbruksverket 2006) görs en utvärdering som tyder på att allmänheten värderar landskapselementen och skötseln av dem högt och att samhällsnyttan i KULT-ersättningen är hög. Även om KULT-ersättningen i stort sett anses fungera väl föreslås en del förändringar i rapporten för att öka miljöeffektiviteten, bl.a. föreslås möjligheter till mer differentierad skötsel efter landskapselementens natur- och kulturvärde, anpassning av ersättning efter skötselbehov och åtgärder för att minska kontrollfel.

4 Uppdraget

Uppdraget har varit att genomföra intervjuer med lantbrukare och experter på länsstyrelser i fyra län spridda geografiskt i landet. Intervjufrågorna var inriktade på om och hur effekterna av den miljöersättningsrelaterade skötseln av landskapselementen påverkar bevarandet och synliggörandet av natur- och kulturvärden i odlingslandskapet samt på betydelsen av miljöersättningen för den enskilda brukaren. Intervjuerna tillsammans med våra egna intryck från skötseln av landskapselement på gårdarna ligger till grund för de slutsatser och erfarenheter som presenteras i den här rapporten.

Det insamlade materialet från intervjuerna är mycket stort, genom många frågor och ett mycket stort antal möjligheter att kombinera frågorna/svaren med varandra. Ett 40-tal frågor har ställts till 22 lantbrukare (= drygt 800 svar som kan analyseras i flertaliga kombinationer). Därtill kommer alla svar på ett 50-tal frågor till ett 10-tal experter på samtliga fyra länsstyrelser.

Undersökningen är inte landstäckande utan nedslag har gjorts på olika typer av gårdar och i olika delar av landet. I varje län intervjuades lantbrukare på fem-sex gårdar samt länsstyrelseexperter på miljöersättningar för natur- och kulturmiljövärden i odlingslandskapet. Intervjuerna genomfördes under oktober och november 2006 av en biolog från Calluna och en eller två arkeologer/kulturhistoriker från Landskapsarkeologerna enligt följande:

Västerbottens län: Anna Sandström, Lennart Klang

Dalarnas län: Jessica Karlsson, Gerhard Flink, Ingela Norlin

Östergötlands län: Anna Sandström, Sune Jönsson

Kronobergs län: Anna Sandström, Sune Jönsson

Rapporten har sammanställts av Anna Sandström och Lennart Klang, med stöd från övriga deltagare vid fält- och intervjustudierna.

Konsulterna har sammantaget stor erfarenhet av jordbrukslandskapets biologiska och historiska dimensioner, landskapsvård, miljöersättningar och rådgivning till lantbrukare. Kulturgeografisk, agrarhistorisk, arkeologisk, etnologisk och biologisk utbildning finns i botten, kompletterad med mångårig dokumenterad verksamhet inom arbetsområden med anknytning till odlingslandskapets kulturvärden.

5 Syfte och viktiga frågor

Syftet har varit att sammanställa regionala och lokala erfarenheter från länsstyrelsehandläggare och lantbrukare kring skötseln av landskapselement. I rapporten tar vi upp de frågor som vi uppfattar vara de viktigaste för den miljöersättningsrelaterade skötseln av landskapselementen och ger kommentarer mot bakgrund av egna erfarenheter.

De viktigaste övergripande frågorna är:

- Bidrar den miljöersättningsrelaterade skötseln av landskapselementen till bevarande och stärkande av natur- och kulturvärden på elementnivå och i ett bredare kulturmiljöperspektiv (gårds- eller bynivå)?
- Hur fungerar information, rådgivning, kontroll och organisationen kring landskapselementens skötsel med miljöersättning?
- Vad anser brukarna om landskapselementens skötsel och administrationen kring miljöersättningen för landskapselementen?
- Vilka problem finns med skötseln av landskapselementen och miljöersättningen och vilka möjligheter finns att komma till rätta med dem?

6 Urval län och gårdar

Studien avser att täcka in län och gårdar med olikartade förutsättningar i så stor utsträckning som möjligt. Inledningsvis valdes fyra län ut som representerar Övre Norrland, det inre av Svealand, slättbygd i Götaland och skogsbygd i Götaland. En tidigare utvärdering av skötsel och restaurering av betesmarker och slätterängar (Jordbruksverket 2004) har metodiska likheter med denna rapport, även där valdes fyra län ut på liknande sätt (Norrbottnens, Uppsala, Västmanlands och Hallands län) för intervjuer med experter vid länsstyrelser.

För den här studien valdes kompletterande län ut med utgångspunkt i deras olikartade förutsättningar för att fånga upp variationen av landskapselement och dess skötsel.

Västerbottens län med sedimentjordar under högsta kustlinjen ger flacka jordbruksmarker i kustlandet och älvdalar samt andra mer kuperade och småskaliga jordbruk i Lappland över högsta kustlinjen. **Dalarnas län** har sin egen karaktär med Siljansbygdens speciella natur- och ägostruktur och tillhörande småskalighet samt ett odlingslandskap i sydöstra delen som mer knyter an till Svealands slättbygder. **Östergötland** har utpräglade lerslätter i de centrala delarna som övergår i mellan- och skogsbygd i norr och söder. **Kronobergs län** på Sydsvenska höglandet har gott om osvallad morän över högsta kustlinjen, med talrika odlingshinder och stenig jord som följd. Urvalet gör att många variationer i det svenska odlingslandskapet beaktas.

Urvalet av gårdar i länen gjordes av respektive länsstyrelse med utgångspunkt att ytterligare förstärka variationerna både geografiskt och produktionsmässigt. Uppdraget till länsstyrelserna var att sträva efter stor variation i urvalet, dock var utgångspunkten i Västerbotten att både kustgårdar och inlandsgårdar skulle besökas, i Östergötlands län att slättbygden skulle prioriteras, i Dalarna att Siljansbygden skulle prioriteras och i Kronoberg småskaliga jordbruk i skogsbygd. Cirka åtta gårdar valdes ut per län, varav fem till sex av dessa besöktes beroende på brukarnas möjligheter att medverka, logistiska överväganden och tiden (ett län per vecka). I urvalet fanns gårdar i s.k. LiM-socknar (d.v.s. de socknar som tidigare landskapsinventerats i arbetet med att följa politikens miljöeffekter, se t.ex. Naturvårdsverket 2005), konventionella gårdar, gårdar med ekologisk produktion, gårdar med mjölkproduktion, gårdar med nöt, hästar, får, gårdar med äldre brukare, gårdar med yngre brukare, gårdar med stora odlingsarealer, gårdar med små odlingsmarker, gårdar med en brukningsenhet, gårdar med arrenden (flera brukningsenheter), gårdar som haft KULT-ersättning sedan 1996 (två stödperioder), gårdar som senare kommit in i ersättningen (en stödperiod), gårdar som haft kontroll av länsstyrelsen etc.

7 Metodik

Frågelistor för intervjuer med lantbrukare och experter vid länsstyrelserna framställdes i samarbete mellan uppdragsgivarna och oss konsulter. Det visade sig snart att önskemålen om vilka frågor som borde ställas blev både många och av olika karaktär. Resultatet blev en blandning av enkla frågor som man svarar ja eller nej på och mer komplicerade frågor som passar bättre för djupintervjuer. Det var aldrig aktuellt att göra enkäter som de tillfrågade själva skulle få fylla i, eftersom det låg i uppdragets förutsättningar att göra intervjuer med möjligheter för svarande att berätta mer eller mindre utförligt om sina erfarenheter och åsikter.

Varje gårdsbesök planerades utifrån tidsramen två gårdar/dag. Vid besöken studerades gårdens landskapselement och dess skötsel översiktligt på 5-10 block med åker och betesmark. Därtill tog intervjuerna med lantbrukarna cirka en timme per gård. Intervjuerna gjordes om möjligt efter rundvandringen, men detta var beroende av lantbrukarens möjligheter att frigöra sig från sina ordinarie sysslor.

Intervjufrågorna till lantbrukarna framgår av bilaga 1. Frågorna handlar om gårdens omfattning och inriktning i relation till åtagandeenheten för KULT- och betesersättning, samt om miljöersättningarnas och landskapselementens upplevda effekter (nytta, förtjänster, problem). Data redovisas i denna rapport så att det inte går att identifiera de enskilda gårdarna och lantbrukarna som intervjuats.

Frågor som ställdes till länsstyrelsens experter framgår av bilaga 2. De strukturerades i frågor om skötleffekter, informationsinsatser, intern organisation och sammanfattande synpunkter om förtjänster, brister och framtidsbedömningar. Till skillnad från svaren från lantbrukarna har länsstyrelsens tjänstemän fått ta del av anteckningarna och lämnat synpunkter/kompletteringar som inarbetats i materialet.

Intervjusvaren redovisas okommenterade i bilagorna 3 och 4. Svaren är basen för innehållet i rapporten men kombineras med våra intryck från gårdarna och vår samlade erfarenhet och kunskap om skötselfrågor, miljöstöd och natur- och kulturvärden knutna till landskapselement för analyser och slutsatser. Alla landskapselement och aspekter som kommit fram i intervjuerna kommer inte att kommenteras utan vår ambition har varit att fokusera på de frågor som varit viktigast för rapportens syfte. Det innebär att det finns möjligheter att med hjälp av svaren i bilagorna analysera materialet ytterligare.

8 Resultat och slutsatser om skötsel av landskapselementen och effekter i landskapet

8.1 Frågeställningar

Frågor till lantbrukare:

- Har du upplevt skillnad mellan gamla och nya KULT-ersättningen? På vilket sätt?
- Vilka element är viktiga för bygdens karaktär?
- Vilka element anser du vara viktigast att sköta? Varför?
- Vilka element är svåra att sköta, eller tar längst tid?
- Vilka element är lätta eller går snabbast att sköta?
- När på året och hur gör du för att sköta elementen?
- Skulle du vilja sköta något element på annorlunda sätt?
- Anser du att något skötselkrav är negativt för bevarandet eller för fauna och flora?
- Sköter du landskapselementen i åker och betesmark olika? Hur och varför i så fall?
- Sköter du landskapselementen annorlunda på din egen mark och arrenderad mark, varför i så fall?

Frågor till handläggare på länsstyrelsen:

- Hur upplever ni att skötseln av de olika typerna av landskapselement fungerar?
- Är 1996 års skötselkrav med årlig grässkötsel bättre än nuvarande skötselkrav som saknar krav på grässkötsel? I så fall varför? Flora, fauna?
- Finns det exempel där grässkötsel medför negativa konsekvenser, i så fall vilka?
- Finns det exempel där röjning medför negativa konsekvenser, i så fall vilka?
- Finns det exempel på tydliga målkonflikter i hur skötseln ska utföras?
- Skulle riktade planer (åtgärdsplaner) vara bra? Behövs särskilda/extra skötselplaner?
- Har ni några exempel på hur olika artgrupper påverkats positivt eller negativt?
- Har ni märkt någon skillnad i landskapselementens skötsel mellan åkrar och betesmarker?
- Behöver man förbättra/tydliggöra skötselbehov av landskapselement i betesmarker? Hur i så fall?
- Upplever ni en skillnad på skötseln av landskapselement mellan egna gården och arrendemark? Hur?
- Är det något landskapselement som saknas i det nuvarande KULT-ersättningen som är viktigt för landskapsbilden? I så fall vad?

- Ställer ni krav på skötsel av landskapselement i åtgärdsplaner för betesmark? Om ja: Är det systematiskt använt? Ställer ni andra krav än för landskapselement i KULT-ersättningen?

8.2 Skötsel av landskapselement

Odlingsrösen, stentippar och stenvägar

Stenkonstruktioner omnämns av både experterna på länsstyrelserna och lantbrukarna som svårskötta element som tar längst tid att sköta men samtidigt utgör de element som är centrala att sköta för karaktären på gården. I t.ex. Kronobergs län som är rikt på sten är skötseln av stenelement extra viktig för att få en god kulturmiljöeffekt.

Ett stort skötselproblem är igenväxningsvegetation i och kring stenkonstruktionerna. En vällagd stenvägg är relativt enkel att sköta eftersom kanterna är raka och det är lätt att komma åt men många stenvägar och även odlingsrösen har ett upplag av större stenar som härrör från 1940- och 50-talen ovanpå och intill de äldre stenkonstruktionerna. Upplaget av större stenar försvårar röjning av sly påtagligt och arbetet kan vara rent farligt för lantbrukarna om de inte har god kunskap om säkerhet och arbetsteknik. Många lantbrukare idag är fritidslantbrukare vid sidan av ett annat arbete och de saknar i många fall kunskap kring arbetsteknik och skaderisker. Det är därför centralt med rådgivning om arbetsteknik och vilka maskiner som är tillämpliga för att minska skaderisken, något som länsstyrelsen i Kronoberg har tagit fasta på. Råd om hur man kan minska slyuppslagen på lång sikt är en förebyggande åtgärd för att minska arbetsbelastningen över tiden och få en uthållighet i skötseln. Skötseln är manuell och arbetskrävande och rådgivningen kring skötseln är därmed viktig för att man ska få god skötselkvalitet.

Långsträckta odlingsrösen och stentippar kan vara enormt långa/stora och arbetskrävande. I dag berättigar de till samma ersättning som ett litet odlingsröse men är betydligt mer skötselkrävande än dem. Önskemål om att anpassa ersättningen för att få bättre proportion mellan arbetsinsats och ersättning har framkommit i både intervjuer med handläggare på länsstyrelser och lantbrukare.

Fornlämningar

Skötseln av fornlämningar har likheter med skötseln av odlingsrösen/stentippar enligt handläggarna och lantbrukarna. En fornlämningslokal kan bestå av helt olika typer av lämningar och ha helt olika utbredning vilket gör att arbetsinsatsen kan variera kraftigt även om ersättningen är den samma. Helt klart är den bästa fornminnesvården gräskötsel eller bete för att synliggöra och långsiktigt bevara konstruktionerna. I den nya ersättningsperioden 2007-2013 skulle det kunna vara möjligt för länsstyrelserna att ge ersättning för särskild skötsel med bete eller slåtter av fornlämningslokaler genom länsstyrelsers egna pott "Utvald miljö".

I anvisningen till KULT-ersättningen för fornlämningar bör begreppet fornlämningsområde bytas ut till något annat eftersom det i kulturminneslagen har en helt annan betydelse. I kulturminneslagen avses ett område vars storlek bestäms av fornlämningsens art och betydelse och som ibland kan vara av betydande ytstorlek medan i KULT-ersättningen avses med begreppet fornlämningsområde endast själva fornlämningen och renen runt fornlämningen. Eftersom kulturminneslagen är en lag som högst påtagligt påverkar lantbrukarnas möjligheter att göra ingrepp på sina marker är det viktigt att myndigheterna inte skapar en begreppsförvirring som innebär att man som lantbrukare tror att

fornlämningsområdet är betydligt mindre än vad det egentligen är. Vi föreslår därför att begreppet fornlämningsområde inte används i samband med KULT- och betesersättningar och att man istället definierar begreppet fornlämningslokal så att det blir tydligt och tillämpligt i dessa sammanhang.

Brukningvägar, åkerrenar och diken

Brukningvägar, åkerrenar och diken har det gemensamt att de är linjära och relativt lättskötta landskapselement enligt både länsstyrelser och lantbrukare. Brukningvägar och diken är också regionalt och lokalt värdefulla element för landskapsbilden i slättbygder t.ex. i Östergötlands slättbygd och Västerbottens kustbygd. Brukningvägar och diken omnämns också av flera lantbrukare som viktiga att sköta. Motiven för skötsel av brukningvägar är framkomlighet och för diken finns starka produktionsskäl. En annan gemensam nämnare är att de till stor del kan skötas maskinellt med buskröjare och andra maskiner som kopplas på traktorn och anses därmed lätta att sköta. Motivationen för att sköta dem kan nog utifrån intervju svaren också antas vara större eftersom de mer påtagligt påverkar produktionen på gården jämfört med skötseln av flera andra landskapselement.

Många lantbrukare i slättbygderna får huvuddelen av ersättningen för skötsel av dessa linjära element med, som framkommit i intervju svaren, mycket liten arbetsinsats sett över tiden. På de intensivt brukade slätterna är slyproblemet mycket litet, när det uppstår är det ofta dags att rensa diken av produktionsmässiga skäl.

Dike som delas av två lantbrukare varav en av dem har KULT-ersättning för skötsel av dikesrenen. Slyridån ger begränsad kulturmiljöeffekt. Foto: Anna Sandström, Calluna.

Vår bedömning är att KULT-ersättningen för skötsel av diken och brukningsvägar i slättbygden ger en liten kulturmiljöeffekt. I skogsbygder däremot är slyproblemen kring brukningsvägar och särskilt diken stora och de KULT-finansierade arbetsinsatserna är mycket viktiga för att hålla landskapet öppet. Längs linjära element generellt finns ett problem när konstruktionen delas av två markägare eftersom skötseln då oftast endast sker på en sida. Kulturmiljöeffekten av skötseln blir i dessa fall liten i förhållande till ersättningen som betalas ut eftersom slyridån är kvar på den ena sidan av elementen.

I den nya stödperioden 2007-2013 kommer diken som gränsar mot skog att utgå ur KULT-ersättningssystemet vilket flera av de intervjuade handläggarna på länsstyrelserna varit frågande inför. Motivet från stödutformarna på jordbruksverket är kortfattat att det har varit mycket skötselfel och kontrollproblem förknippade med just kantdiken mot skog och att de inte gör så stor miljönytta som diken mellan åkrar där en slyridå verkligen påtagligt påverkar landskapsbilden. I skogsbygden är det många diken som gränsar mot skog som kommer att få minskad skötsel. Vi befärar att om dessa diken inte sköts finns stor risk att träden kommer att växa allt närmare inpå åkrarna och skapa slyproblem och ökad risk för snabb igenväxning av små åkrar. För biologisk mångfald är skötseln av diken mot skog också viktig. Vi tycker att miljönyttan med KULT-ersättningen till att sköta diken som gränsar mot skog kan vara jämförbar med ersättningen för skötsel av diken i slättbygden. Självklart måste man komma till rätta med skötselfelen för kantdiken mot skog för att KULT-ersättningen ska ge miljönytta.

För diken finns en målkonflikt mellan produktion och biologisk mångfald, vilket uppmärksammades i intervjuerna. Öppna solbelysta diken är positivt för t.ex. vattenlevande insekter, kärlväxter och groddjur (varmt mikroklimat) och dessa diken måste rensas cirka vart 5:e år p.g.a. att det annars växer igen och övertas av starkväxande arter som vass och älgört (Jordbruksverket 1994 och Jordbruksverket 2005). Ett beskuggat dike är däremot produktionsmässigt bättre eftersom avvattningfunktionen fungerar längre och dikesrensning kan ske med längre intervall men ett beskuggat dike är samtidigt mindre viktigt ur naturvårdessynpunkt.

Åkerholmar

Åkerholme är ett komplext landskapselement som några handläggare tog upp som ett landskapselement som det ofta blir diskussion om i samband med kontroller och rådgivning. Diskussionen handlar ofta om hur åkerholmen bör se ut för att bäst gynna natur- och kulturvärdena.

I norra Sverige är problemet att åkerholmarna ofta är trädbevuxta och uppfattas ha skogskaraktär. Det är svårt för rådgivarna att motivera lantbrukarna till en restaurering som motsvarar målbilden i ersättningen och som fungerar i södra Sverige. Det innebär att dessa åkerholmar i många fall inte sköts alls i KULT-ersättningen. I södra Sverige finns en annan målkonflikt – ska åkerholmen vara buskrik för viltet eller ska åkerholmen öppnas upp med endast träd och buskar av hävdkaraktär? Det är en diskussion som ofta återkommer med handläggare i samband med kontroller av igenvuxna åkerholmar. En åkerholme kan också innehålla andra landskapselement som kräver särskild skötsel, t.ex. byggnadsgrunder, småvatten och odlingsrösen. Om skötseln ska vara optimal för varje åkerholme krävs en fältbesiktning av åkerholmen för att avgöra vilka som är de viktigaste värdena att bevara och stärka för just den åkerholmen. Individuellt anpassade skötselkrav är en omöjlighet i KULT-ersättningen då administrationen skulle öka drastiskt. Förslag från länsstyrelserna är att arbeta mer med informationsinsatser som komplement till skötselkraven. Genom tydlig regionalt anpassad information med bilder på olika typer av igenvuxna åkerholmar och hur målbilden kan se ut för respektive typ av åkerholme kan man få bättre förståelse för vilken skötsel som

är lämplig för åkerholmar av olika karaktär. Det skulle också ge rådgivare och kontrollanter ett bättre underlag i diskussionerna med lantbrukarna.

En typisk åkerholme i Västerbotten av s.k. skogskaraktär bevuxen med gran, björk och rönn. Foto: Lennart Klang, Landskapsarkeologerna.

Förutom målkonflikter med skötseln har storleken på åkerholmar i ersättningen ifrågasatts av både handläggare och lantbrukare. I det generella biotopskyddet räknas en åkerholme som åkerholme upp till 0,5 ha. I dag går gränsen för storleken för åkerholmar i KULT-ersättningen mellan 100 m² och 0,10 ha med motiveringen att större åkerholmar går in i betesersättningen och arealerna ska inte överlappa i de olika ersättningarna. Större åkerholmar (över 0,10 ha) betas dock sällan p.g.a. för liten betesareal eller för att det är svårt att ta sig ut till åkerholmen. Dessa kommer troligtvis att växa igen eller är igenväxta om det inte av produktionsmässiga skäl finns anledning att hålla dem öppna. Kulturmiljöeffekten på bynivå kan komma att minska om man låter delar av odlingslandskapet växa igen eftersom de inte sköts. Ett förslag från vår sida är att gränsen för att en åkerholme ska vara berättigad till KULT-ersättning i framtiden ökar till ca 0,3 ha. Det bedömer vi utifrån vår erfarenhet vara en rimlig gräns för att få med huvuddelen av åkerholmar som inte brukas på annat sätt.

Överlopsbyggnader

Överlopsbyggnaderna värderas högt i rapporten "Kulturhistoriska bidrag och särdrag" (Jordbruksverket 2006). Byggnaderna är i vissa landsdelar mycket viktiga för karaktären på odlingslandskapet t.ex. i ladornas landskap i Norrbotten och Västerbotten. Det konstateras i rapporten att skötseln i det nuvarande KULT-ersättningen inte är tillräcklig för att på lång sikt bevara byggnaderna. I intervju svaren har handläggarna på länsstyrelserna också tagit upp problem med att ladorna förfaller och andra åtgärder skulle behövas än att hålla undan sly

kring ladorna. Synpunkter som att skötseln och skicket på byggnaderna är starkt beroende av hur ”fina” de anses vara av lantbrukarna och hur nära gården de ligger kom fram i intervjuerna. Som exempel anses kornbodarna vara finare än vanliga hölador och värnas därför mer om både i skötseln finansierad av KULT-ersättning och i annat underhåll. Det största skötselproblemet uppgavs vara sly kring byggnaderna vilket också bekräftas av våra erfarenheter i fält. I betesmarker kan gnag på byggnaden och trampsador påverka statusen på den. Ofta växer sly tätt inpå byggnaden. En tydligare beskrivning av hur långt ifrån träd- och buskar ska stå för att inte skada byggnaden borde göras i ersättningsvillkoren. Grässkötsel kring byggnaden skulle minska fuktigheten kring bottenvarvet och därmed minska nedbrytningen och det långsiktiga bevarandet av elementen skulle förbättras.

Problemet med det långsiktiga bevarandet av byggnaderna är uppmärksammat både på länsstyrelser, på Jordbruksverket på Riksantikvarieämbetet och det finns förslag i det nya landsbygdsprogrammet (som i skrivande stund inte är antaget) att man ska kunna söka extra ersättning för underhåll av överloppsbyggnader. I ”Utvald miljö” ska länsstyrelserna själv kunna prioritera åtgärder, däribland extra underhållsstöd för överloppsbyggnader. Det skulle vara ett viktigt komplement till KULT-ersättningen.

Lador och hässjor i Övertorneå, Västerbotten. Sly växer tätt intill ladorna. Foto: Lennart Klang, Landskapsarkeologerna.

Hässa och storhässa i bruk

Hässa är ett annorlunda landskapselement i KULT-ersättningen eftersom skötseln med hässa söks per hektar. Skötsel av dem förutsätter också en årlig användning av dem i slåttarna.

Hässjor och storhässjor i bruk

Hässjor är ett annorlunda landskapselement i KULT-ersättningen eftersom skötseln med hässja söks per hektar. Skötsel av dem förutsätter också en årlig användning av dem i slåttern. De är karaktärgivande för landskapen där de används. Ett problem som återkom hos flera lantbrukare i studien var den att hässjningen är ingen konstant företeelse utan arealen varierar från år till år beroende på väderlek och vad som odlas. Önskemål kom fram om att arealen man sköter inte behöver vara konstant år från år utan att arealen i genomsnitt ska gälla för en femårsperiod eftersom det finns en dynamik i hässjningen. Det är en krånglig fråga att lösa rent stödtekniskt, både ur ansöknings- och kontrollsynpunkt.

Alléer, solitärträd och hamlade träd

Alléer, solitärträd och hamlade träd är levande landskapselement som kräver särskild skötsel för att deras natur- och kulturvärden ska bevaras och stärkas. Solitärträd har i villkoren inga skötselkrav utöver de generella reglerna medan alléer och hamlade träd har tilläggsvillkor. Alléer ska stamkvistas och beskäras vid behov och hamlade träd ska hamlas på det sätt och i de intervall som förekommer i regionen. Träd som dör ska ersättas.

Det är enligt vår bedömning osäkert om skötselvillkoren är ändamålsenliga med syftet för KULT-ersättningen om beskärningen utförs felaktigt (för kraftigt) eller att målbilden för skötseln av allén inte är klar. Alléerna omnämns som ett elementslag som är lättskött i intervjuerna och i rapporten "Kulturhistoriska bidrag och särdrag" (Jordbruksverket 2006) nämns alléer i liknande ordalag i förhållande till ersättningen. Alléer är ett landskapselement som har både höga natur- och kulturvärden. Ibland överväger de arkitektoniska värdena och kulturvärdena och ibland naturvärdena. Det är inte alltid motstående intressen men det är viktigt att man är medveten om vilka värden som är viktigast för den specifika allén eftersom skötselbehovet kan se olika ut utifrån vilka värden som överväger. För det kulturhistoriska värdet kan det exempelvis vara viktigt att ersätta hela allén samtidigt för att bibehålla det arkitektoniska uttrycket. Luckor som uppstår får gapa tomma eller återplanteras under en period för att sedan alla träd ersätts samtidigt. Ur naturvärdessynpunkt är det dock bättre att successivt ersätta träden för att skapa kontinuitet för de arter som lever i gamla träd.

De intervjuade lantbrukare som har alléer ansåg att dessa var de viktigaste landskapselementen att sköta. Eftersom träd är levande landskapselement krävs särskild kunskap om träden för att ge dem rätt skötsel och beskärning. För hamlade träd är traditionell skötsel ett krav. Kunskapen om hur träden ska beskäras och hamlas är begränsad hos många lantbrukare och de hamlade träden och alléträden kan bli allt för hårt beskurna med stora blottade vedytor som följd. Detta ökar risken för rötter i träden. Hur beskärningen av träd sker påverkar livslängden på träden, trafiksäkerheten och natur- och kulturvärden. Därför är det viktigt att det finns trädvårdskunnig personal knuten till länsstyrelserna som kan ge råd om skötsel av alléer och hamlade träd. Hamling har varit i fokus i ett par år och där är kunskapen hos rådgivare rimligen god, det finns också bra informationsmaterial, t.ex. Jordbruksverkets häfte om "Hamling och lövtäkt" (Jordbruksverket 2001) och "Träd i odlingslandskapet" (Jordbruksverket 1998). Fortbildningar om skötsel av alléer och parkträd borde också genomföras för att öka kunskapen bland rådgivare i kombination med utgivning av häften inriktade mot skötsel av alléer och parkträd. En alléhandbok har getts ut som främst behandlar Skånes alléer (Olsson och Jakobsson 2005) men i övrigt saknas i princip litteratur på detta område. Skötsel av trädmiljöer kräver utbildning och kunskap för att nå syftet att bevara och stärka natur- och kulturvärden knutna till träd i odlingslandskapet.

8.3 Saknade element i KULT-ersättningen

Handläggarna på länsstyrelserna har gett exempel på landskapselement som kräver anpassningar i nuvarande ersättningssystem eller som saknas i KULT-ersättningen och som vore värdefulla att sköta för att få god kulturmiljöeffekt:

- **Trädbevuxta åkerholmar med skogskaraktär, långsträckta odlingsrösen och stentippar** är landskapselement som finns med i det nuvarande KULT-ersättningen men där man från handläggarnas sida tycker att definitionerna bör ses över eller ersättningen ändras.
- **Vägrenar längs allmänna vägar:** Mellan åkern och allmänna vägar blir det ofta en slyridå som inte Vägverket eller vägföreningar sköter och som inte ingår i lantbrukarnas åtagande. Slyridån som uppstår kan påverka upplevelsen av odlingslandskapet kraftigt genom att den skapar sikthinder och igenväxningskaraktär.
- **Åbrinkar** har tidigare varit med i ersättningen men tagits bort eftersom det är svårt med ett generellt stöd för denna typ av landskapselement. Fel använt kan det påverka naturvärden knutna till vattendraget negativt. I vissa odlingslandskap, t.ex. i Norrlands inland har landskapsbilden förändrats kraftigt genom att slyridåerna avgränsar odlingslandskapen på ömse sidor om t.ex. älven istället för att få ett sammanhängande kulturlandskap som hör ihop. Kulturmiljöeffekten begränsas genom att den här delen av odlingslandskapet håller på att växa igen. Åbrinkarna slogs ofta långt in på 1900-talet till hö och har varit öppna även i mannaminnet hos människor som idag lever i byarna. På något sätt borde detta uppmärksammas i framtiden och skötsel av åbrinkar återupptas i valda delar av landskapen där kulturmiljöeffekten blir stor. Det är dock troligtvis svårt att få med det i ett generellt ersättningssystem som för skötsel av landskapselement och ängs- och betesmarker.
- Inför rapporten ”Kulturhistoriska bidrag och särdrag” (Jordbruksverket 2006) tillfrågades alla länsstyrelser om de saknade några element i ersättningen och **broar** togs upp av flera länsstyrelser som ett element som borde ingå i KULT-ersättningen.

8.4 Skötselmetoder

Gräskötsel

Under första miljöersättningsperioden 1996-2000 fanns det krav på årlig gräskötsel kring landskapselementen. Detta skötselkrav togs bort till stödperioden 2001-2006. Anledningen till att gräskötsel fanns med som krav var för att synliggöra och bevara landskapselementens natur- och kulturvärden. Denna skötsel var mycket tidskrävande för lantbrukaren och ersättningen var kostnadskrävande med många sköselfel vid kontroller.

Det fanns farhågor i den fördjupade utvärderingen av Ett rikt odlingslandskap (Jordbruksverket 2003) om att den nya enklare skötsel som endast innebär röjning och bortförel av träd och buskar som kan skada natur- och kulturvärden och av igenväxningskaraktär på lång sikt kommer att dölja element, luckra upp gräsvålen och slå ut hävdgynnad flora. Dessa farhågor är viktiga att ta på allvar när man ser på ett längre tidsperspektiv. För landskapselement med hävdberoende biologiska värden krävs gräskötsel även i ett kortare perspektiv och med täta intervall för att bibehålla dessa värden. De flesta landskapselement i KULT-ersättningen saknar dock sådana värden.

Gräskötsel som ett generellt villkor för ersättningen skulle ha större negativa effekter än positiva för både natur- och kulturvärden var länsstyrelsernas handläggare överens om vid

intervjuerna. Den största anledningen är att grässkötselkravet tröttade ut de som sökt KULT-ersättning och skrämde bort många från att söka ersättningen, något som även bekräftades i svaren från lantbrukarna. Länsstyrelsernas handläggare var även överens om att fläckvis slåtter kring landskapselementen var positivt för bl.a. hävdgynnad flora och som fornminnesvård. Även negativa konsekvenser av grässkötsel för viltfåglar som rapphöns, fasaner och storspov togs upp i intervjuvaren. Det finns som konstateras i rapporten ”Kulturhistoriska bidrag och särdrag” (Jordbruksverket 2006) behov av en differentierad skötsel för olika värden och sammanhang för att bibehålla de biologiska och kulturhistoriska värdena knutna till landskapselement. Som ett generellt skötselkrav upplevs grässkötsel dock göra mer skada än nytta för bevarande av odlingslandskapets natur- och kulturvärden.

I det nya landsbygdsprogrammet finns det möjlighet för länsstyrelserna inom ”Utvald miljö” att regionalt prioritera grässkötsel vid landskapselement där det behövs för att gynna natur- och kulturvärden. Med en styrning av medel till grässkötsel vid element med hävdberoende värden kommer dessa värden åtminstone till viss del att kunna bibehållas på lång sikt.

Vår slutsats är att grässkötsel inte bör återinföras som ett generellt skötselkrav men att det är viktigt att grässkötsel finns som skötselalternativ för landskapselement med hävdberoende natur- och kulturvärden antingen genom ett differentierat ersättningssystem eller regional styrning av ersättning till grässkötsel vid landskapselement.

Skötsel av träd- och buskar i och intill landskapselement

Ett stort problem för lantbrukarna i den här studien är att få tid till och prioritera röjning av träd och buskar i och kring landskapselementen. En stor andel av de kontrollerade gårdarna i de olika länen har mer eller mindre skötsel fel som i de flesta fall består av otillräcklig skötsel av träd- och buskvegetation i och kring elementen. Som man konstaterar i rapporten ”Kulturhistoriska bidrag och särdrag” (Jordbruksverket 2006) går 14 miljoner av stödbeloppet åt till skötsel som inte genomförs. Det finns mycket att göra kring arbetet med skötsel av träd och buskar för att öka effektiviteten på KULT-ersättningen och för att öka kvaliteten på skötseln.

I intervjuer med handläggare och lantbrukare har framkommit att röjningar kring landskapselementen sker efter hand, när det finns tid, och med större intervall än vad som krävs enligt villkoren för KULT-ersättningen. En trend är också att elementen närmast gården är mer skötta än de på längre avstånd från gården. Troligtvis är motivationen högre ju närmare gården landskapselementen ligger, man vill ha snyggt kring gården. En viktig motivationsfaktor som framkom i intervjuerna av lantbrukarna var att man vill ha ett vackrare odlingslandskap i kombination med ersättning. En annan trend enligt intervjuade kontrollanter är att man inte slutför arbetet, lantbrukaren röjer men orkar inte ta bort riset utan låter det ligga kvar på eller intill elementen. Arbetsuppgiften är inte prioriterad av lantbrukaren utan sker när det finns luckor i produktionen.

Ersättningen anses bland de intervjuade lantbrukarna allmänt som relativt låg eller rimlig för arbetsinsatsen. Det är få som tar in en entreprenör eller timanställer någon för skötseln trots att det skulle kunna vara en lösning på problemet med otillräckligt skötta landskapselement. Lantbrukarna behöver enligt vår uppfattning en bättre koll på vad de egentligen får för ersättning för de olika elementen i relation till hur skötselintensiva de är sett över en femårsperiod. Troligtvis skulle många lantbrukare med KULT-ersättning kunna anlita andra för skötseln och ändå få ekonomin att gå ihop. Det skulle även ge dem bättre livskvalitet med ett vackrare odlingslandskap och kulturmiljöeffekten av KULT-ersättningen skulle öka. Det finns exempel på lantbrukare som har som en del av sin affärsidé att åta sig skötsel av landskapselement i bygden för att sysselsätta sina maskiner och mannar under perioder med

lägre beläggning i övriga verksamheten. En som vi intervjuade hade räknat ut att KULT-ersättningen för många lantbrukare räckte för entreprenörsskötsel av landskapselementen vart annat till vart tredje år.

Skötselrådgivningen för att minska slyuppslagen på lång sikt och därmed arbetsinsatsen är mycket viktig för att få en långsiktigt hållbar skötsel. Arbetsteknik och maskiner för skötsel av olika typer av element är också viktig att ge råd kring för att minska skaderisken och effektivisera arbetet.

8.5 Skötsel av landskapselement i betesmarker

Många av ängs- och betesmarkerna i Sverige har tidigare haft en eller flera andra funktioner längre tillbaka i tiden som t.ex. åker, äng eller by/gårdscentrum. Det innebär att det förutom höga naturvärden finns många kulturhistoriskt värdefulla element i dessa marker som också behöver skötas om. Rådgivningen till lantbrukarna för skötsel av ängs- och betesmarker kräver kunskap om markens brukningshistoria, kulturlämningar, biologiska värden, produktionsförutsättningar och olika skötselmetoder. Det är en enstaka rådgivning som ska tillgodose olika aspekter på betesmarkens skötsel och som kräver fortbildning av rådgivare. Dessa fortbildningar är mycket viktiga som komplement för rådgivarna eftersom grundutbildningen (t.ex. biolog, arkeolog) ofta endast täcker in någon aspekt.

Målet med ersättningen för skötsel av betesmarker och slåtterängar är att förstärka natur- och kulturvärden genom bete eller slåtter och att hålla igenväxningsvegetation borta. Flera råd går ut på att öka ljusinstrålningen till grässvålen för att gynna hävdberoende vegetationstyper och öka gräsproduktionen. De träd och buskar som lämnas kvar ska vara av hävdkaraktär eller ha särskilda värden. Vid en restaurering ska träden helst stå i anslutning till stenar eller impediment. Ibland kan det vara svårt för rådgivarna att avgöra om impedimentet är en kulturlämning eller endast ett blockrikt parti.

Slitage genom bl.a. gnag på träkonstruktioner (t.ex. byggnader, grova träd) och trampskador på och kring landskapselement (t.ex. diken, fornlämningar, stenmurar) är betesrelaterade problem som uppmärksammas i intervjuerna med experter på länsstyrelserna. Det finns åtgärder och skötselråd för att förhindra slitage och igenväxning, det gäller att använda dem i rådgivningen.

Det viktigaste villkoret för att få tilläggsersättning för en betesmark (betesmark med särskilda värden i nya ersättningen) har varit att marken endast i ringa omfattning är påverkad av gödsling eller andra produktionshöjande åtgärder. Det har, enligt handläggare på länsstyrelserna i studien, inneburit att åtgärdsplanerna under förra stödperioden 2001-2006 till stor del varit inriktade mot att upprätta skötselvillkor för att stärka naturvärdena och att många marker med höga kulturhistoriska värden inte kommit med i åtgärdsplaner trots skötselbehov. Detta villkor ändras i och med den nya stödperioden från 2007. Möjligheten att upprätta villkor för skötsel av landskapselement i åtgärdsplanerna har använts i mindre utsträckning till stor del p.g.a. tidsbrist när åtgärdsplanerna upprättades i början av förra stödperioden. Några exempel på skötselvillkor är att inga träd- eller buskar får stå i eller på kulturlämningar och att gräset ska vara välbetat för att förtydliga kulturlämningar. Inget av de intervjuade länen uppger att de systematiskt har använt skötselvillkor för skötsel av landskapselement i åtgärdsplaner för ängs- och betesmarker. Detta verkar vara ett generellt mönster, endast 10% av knappt 30 000 jordbruksblock har särskilda skötselvillkor för skötsel av landskapelement (Jordbruksverket 2004). Västerbotten var det län som använt villkoret i störst utsträckning med skötselvillkor för landskapselement för över 40 % av jordbruksblocken men tyckte inte i vår intervju att de systematiskt använde det skötselvillkoret i åtgärdsplanarbetet.

Stenmurar och odlingsrösen synliggörs och bevaras i en betesmark med ursprung som brukad åker i Kronoberg. Granar står i och intill rösena och hotar att påverka natur- och kulturvärden negativt på lång sikt. Foto: Anna Sandström, Calluna.

Bland lantbrukare med betesdjur anger en stor andel att skötseln av landskapselementen är lättare i betesmarkerna eftersom betesdjuren håller efter sly och gräsvegetationen kring dem och därmed blir arbetsinsatserna mindre än i åkermark. Skötseln av betesmarkerna är också prioriterad hos lantbrukarna jämfört med skötseln finansierad av KULT-ersättning bl.a. för att få bra gräsproduktion till djuren. Eftersom många av landskapselementen finns i betesmarker är vår slutsats att betesmarksskötseln är mycket viktig för att bevara och stärka natur- och kulturvärden knutna till landskapselementen.

I intervjuerna med länsstyrelsens handläggare framkommer att kontrollanterna på kontrollutbildningar fått uppgiften att mer träd kan tolereras (även av igenväxningskaraktär) vid diken i betesmarksstödet vilket i viss mån även inneburit en mindre hård bedömning av igenväxning vid vissa andra landskapselement. Motivet har varit att igenväxta landskapselement areellt är väldigt små när de ska ritas in på kartor. Samtidigt är kriterierna för igenväxningsvillkoret att träd och buskar som kan skada landskapselement inte får förekomma. Hur bedömningen påverkar skötseln och bevarandet av landskapselementen i betesmark är svårt att bedöma. Öppna hävdade betesmarker bevarar och synliggör kulturlandskapet och dess landskapselement på ett sätt som KULT-ersättningsskötseln sällan kan med nuvarande regler, där exempelvis högt gräs och ett till två år gammalt sly till viss del tillåts och därmed skymmer intrycket av elementen. En länsstyrelse i undersökningen påpekade att landskapselement i betesmarker ofta väcker intresse hos andra, genom att

elementen synliggörs. Betet är också viktigt för att gynna hävdberoende biologiska värden knutna till elementen.

8.6 Skötsel på arrenderad mark

Det finns en särskild problematik kring skötsel av landskapselement på arrenderade marker. Det är en fråga som är viktig att belysa då mer och mer mark kommer att arrenderas allt eftersom brukningsenheternas areal ökar och lantbrukarna blir färre. Både handläggarna och lantbrukarnas svar är samstämmiga. Skötseln på den egna marken är i allmänhet bättre. Detta är förmodligen allmänmänskligt och därmed historiskt relevant att ha en något bättre skötsel hemma vid gården jämfört med perifera arrenden men i den nutida landskapsbilden bör man givetvis om möjligt motverka sådana skillnader inom ramen för miljö kvalitetsmålen. Aspekter som har kommit fram i intervjuerna som är värda att analysera närmare för ökad miljöeffektivitet på arrenderad mark kommenteras nedan.

Arrendeavtalen eller överenskommelserna med markägaren är ofta otydliga. Lantbrukaren vill inte stöta sig med markägaren. Lantbrukaren är osäker på vad man får göra på marken och hur länge man kommer att bruka marken. För att gå in i ett stöd krävs åtminstone ett femårsavtal för brukandet av marken. Markägaren har ofta egna önskemål kring skötseln av den arrenderade marken, t.ex. nämns att markägaren vill ha kvar träd och buskar till ved.

Det kan vara en stor initial röjningsinsats för att kunna gå med i KULT-ersättningen och om inte markägaren är intresserad och vill bekosta eller genomföra röjningen är intresset från arrendatorn lågt. Gamla arrenden har ofta mer igenväxningsvegetation på landskapselementen än nya arrendegårdar. På de nya arrendegårdarna har det oftast funnits en intresserad lantbrukare tidigare som skött om sin gård.

Lantbrukaren tycker inte att han har tid att sköta landskapselementen på den arrenderade marken i samma utsträckning som på sin egen mark. Ett alternativ kan vara att avtala med markägaren om att han sköter KULT-ersättningsåtagandet mot att han får ersättningen. Många lantbrukare törs inte gå in i en sådan överenskommelse eftersom lantbrukaren tar risken för sanktioner om skötseln inte fungerar.

Som vi kommer att se längre fram i rapporten så krävs ofta mer motivation än bara ersättningen för att sköta landskapselement, särskilt i områden där landskapselementen är skötselintensiva. Ersättningen i kombination med mjuka värden som ett vackrare odlingslandskap och upplevelsen av tidigare generationers brukande på gården är det vanligaste svaret till varför man sökt KULT-ersättning och förutsätter nästan att man bor på gården eller har stark anknytning till den.

Våra förslag till åtgärder som länsstyrelser och Jordbruksverket kan arbeta med för att förbättra skötseln av landskapselement på arrenderad mark är:

- Ändra stödreglerna för att möjliggöra att markägaren kan söka KULT-ersättning för skötsel av landskapselement på utarrenderad mark. Detta är stödtekniskt svårt att genomföra idag.
- Möjliggöra att överföra miljöstödsåtagandet till ny arrendator i samband med att man avslutar ett arrende under den femårsperiod som åtagandet gäller.
- Hjälpa till med arrendeavtal med tydliga överenskommelser om vilka villkor som gäller för markutnyttjandet. Här finns en del att göra för att få tydligare överenskommelser.

- Få fler lantbrukare att leja ut skötseln av landskapselement till entreprenör eller timanställd personal, t.ex. genom att visa exempel på ekonomiska kalkyler på att skötseln på en längre tidsperiod går ihop ekonomiskt.
- Få markägare att vilja bekosta en stor initial röjning i samband med ett arrendeövertagande genom rådgivning och information om miljönyttan och ekonomisk nytta (t.ex. att mer attraktiv bostadsmiljö och bättre produktionsmöjligheter ger bättre betalt vid en eventuell försäljning).

8.7 Åtgärdsplaner för KULT-ersättningen

Är det rimligt att upprätta åtgärdsplaner för landskapselement? Det som är positivt med KULT-ersättningen är att det är ett generellt stöd som alla lantbrukare kan söka. Med en sänkt kvalifikationsgräns i den nya ersättningen 2007-2013 kommer ännu fler ha möjlighet att söka ersättningen och effekterna i landskapet bli större framför allt i de delar av landet som domineras av små lantbruk och där ersättningen troligen ger mest effekt på natur- och kulturmiljövärden.

För särskilt värdefulla miljöer/landskapselement är det mycket positivt om man kan få tilläggsersättning för skötsel av landskapselement med "särskilda värden" med t.ex. lieslätter, trädbeskränning, rensning av diken, återställande av småvatten, skötsel av överloppsbyggnader. Åtgärdsplanen skulle innehålla individuellt anpassade skötselvillkor och inte kräva att alla element på gården måste ingå i tilläggsskötseln utan endast de med utpekade värden. På det sättet kan man få en bättre kultur- och naturmiljöeffekt där tilläggsskötseln verkligen gör nytta. Administrationen och kostnaden måste dock vägas mot nyttan. I det nya landsbygdsprogrammet kommer länsstyrelserna troligen att kunna styra pengar regionalt inom "Utvald miljö" till att upprätta åtgärdsplaner till landskapselement med särskilda värden.

8.8 Miljöersättningarnas effekter på gårdsnivå

Skötselåtagandet i KULT-ersättningen är helt knutet till element i eller intill åkrarna. Linjära element som alléer, stenmurar, brukningsvägar och diken är olika typer av element som ofta fortsätter in i andra markslag. Om de fortsätter in i betesmarker kommer skötseln för dem att ske även i de delarna med betesersättning men om de fortsätter in i skogsmark eller in i gårdsmiljön finns inga miljöersättningar att söka för landskapselementen. En stor risk är att de delar av landskapselementen som inte är miljöersättningsberättigade förfaller och växer igen. I värsta fall påverkar det även värdet på de delar av elementen som hävdas.

En fråga som är olöst är var gränsen för skötseln av landskapselementen borde sluta för att få en god kulturmiljöeffekt. KULT-ersättningen i kombination med betesersättningen täcker in en stor del av den öppna delen av odlingslandskapet idag. Rapporten "Odlingslandskap i förändring – En uppföljning av LiM:s referensområden" (Naturvårdsverket 2005) visar att miljöersättningarna har stoppat igenväxningen på de marker som omfattas av stöden och att röjningen av landskapselementen är större än igenväxningen men i marker utan miljöersättningar fortsätter igenväxningen. Intervjuszvaren från handläggare ger en samstämmig bild med resultaten från uppföljningen av LiM-områden. Skillnaden på igenväxning mellan marker med miljöersättning och de utan kommer att öka och gränserna kommer att bli tydligare. Vid en historisk analys kommer man för många gårdar, särskilt i skogrika trakter se att odlingslandskapet hade en större utbredning på 1800-talet. Går vi tillbaka 50 år är skillnaden också tydlig. Om trettio år kommer vi kanske att se att odlingslandskapets utbredning har minskat jämfört med idag. Vad är det för landskap som vi vill synliggöra och bevara?

9 Resultat och slutsatser om information, rådgivning, kontroll och organisationen kring landskapselementens skötsel

9.1 Frågeställningar

Frågor till lantbrukare:

- Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättning/Betesersättning?
- Har du a) skötselplan b) åtgärdsplan?
- Hur har du gjort KULT-ersättningsansökan?
- När har du haft kontroll?
- Var du med på kontrollen, a) varför b) varför inte?
- Hur fick du information om skötselbehov efter kontrollen?
- Har någon aktivitet inspirerat dig till skötsel av dina landskapselement?
- Har någon aktivitet påverkat dig negativt?
- Kan något bli bättre med KULT-ersättningen?

Frågor till handläggare på länsstyrelsen:

- Hur fungerar informationen och rådgivningen kring landskapselementen och dess skötsel? a) informationstillfällen, b) informationsmaterial, c) kurser, d) skötselplaner, e) åtgärdsplaner, f) kort rådgivning
- Har ni exempel på positiva effekter av särskilda råd?
- Finns det någon grupp av lantbrukare som är svårare eller lättare att informera?
- Vilken information tycker ni är viktigast att arbeta med i framtiden?
- Beskriv samarbetet mellan lantbruk, naturvård och kulturmiljö när det gäller skötseln av landskapselement.
- Finns det några erfarenheter som ni särskilt vill påpeka angående länsstyrelsens organisation för KULT-ersättning? Fördelning mellan enheter?
- Hur fungerar kontakten med RAÄ, Naturvårdsverket och Jordbruksverket?
- Hur förhåller sig miljömålsresultatet av skötseln med KULT-ersättning med de regionala miljömålen?
- Är frågan prioriterad på länsstyrelsen så att miljömålen är uppnådda/kan uppnås?
- En kontrollant för samtliga miljöersättning eller är det uppdelat?
- Har ni fast anställda kontrollanter eller säsongsanställda?
- Hur utbildas fast anställda respektive säsongsanställda kontrollanter?
- När på året sker kontrollen av KULT-ersättningen?

- Kontrollerar kontrollanten om det finns registrerade fornlämningar inom området inför fältkontrollen?
- Hur mycket missar lantbrukaren i redovisningen av landskapselement?

9.2 Information och rådgivning

Både lantbrukare och experter vid länsstyrelserna anser att informationen kring skötsel och miljöersättningen för landskapselementen fungerar bra i stort sett, men att den kan bli bättre. Det görs många olika typer av informationsinsatser kring miljöersättningarna, t.ex. vid informationstillfällen om stöden, kurser, enskild rådgivning, skötselplaner, allmän skriftlig information som nyhetsbrev och broschyrer samt kontroller och åtgärdsplaner med besök.

Intervjuerna med handläggarna visar ingen entydig bild av att vissa grupper av lantbrukare numera är särskilt svåra att nå med information. Det finns dock stora variationer i intresset för skötseln av landskapselementen. Den grupp av lantbrukare som aldrig deltar i informationstillfällen eller är med i stöden är svårast att nå. De små jordbruken upplevs av handläggarna generellt vara lättare att nå fram till än större, att dessa lantbrukare ofta drivs av ett intresse för landsbygden. En iakttagelse är att lantbrukare med stora jordbruk och särskilt de med många brukningsenheter har för mycket att göra för att hinna intressera sig för skötseln av landskapselementen. En annan iakttagelse är att yngre lantbrukare som tidigare uppfattats som relativt ointresserade i många fall har svängt och blivit mer intresserade, de vill hänga med i utvecklingen. Det tyder på att information ger effekt och får betydelse med tiden.

Den information som handläggarna uppfattar som viktigast att prioritera för framtiden är enskild rådgivning (kort rådgivning och plan) och dels breda kurser om t.ex. byars kulturhistoria (Lär känna din by). En informationskanal som inte har slagit igenom ännu men som har potential är Internet och regionala hemsidor. För framtiden bör detta vara en given plattform för regional information om landskapselementen.

Både lantbrukare och handläggare har angett att reglerna kring KULT-ersättningen uppfattas som komplicerade och detaljerade och därmed blir informationen kring ersättningen också svårtillgänglig för lantbrukarna. Den skriftliga informationen från Jordbruksverket innehåller generell, riksgiltig information, som inte tydligt berör den egna gården eller omgivande bygd, och som till vissa delar kan uppfattas som överflödigt. Det kan vara svårt för lantbrukarna att översätta informationen till förhållandena på den egna gården och till sin miljöersättningsansökan. Informationstillfällen ute i bygderna, regionala utskick som förklarar stöden och vad som är tillämpligt för lantbrukarna där framhålls som särskilt effektiva informationsvägar för att nå många lantbrukare. Det är kanaler som länsstyrelserna redan använder och som är viktiga att fortsätta med.

Den senaste stödperioden 2001-2006 har mycket av informationsresurserna kanaliserats till upprättande av åtgärdsplaner eftersom den varit ett krav för att få tilläggsersättning i betesstödet och rådgivning om betesmarksskötsel. Samtliga länsstyrelser tycker att det finns behov av mer informationsinsatser kring skötsel av olika landskapselement och dess natur- och kulturvärden. De informationsinsatser som kommit fram i intervjuvaran som extra prioriterade är:

- **Enskild rådgivning och skötselplaner** anses vara det allra bästa sättet att ge lantbrukarna kunskap och inspiration till skötseln av landskapselement. Samtidigt är det den aktivitet som är mest tidskrävande och måste därför vägas mot andra informationsinsatser. Personliga kontakter och gårdsbesök är också det lantbrukarna

upplever ha gett mest inspiration till skötsel, t.o.m. kontrollerna uppfattas av flera intervjuade som inspirerande.

- **Breda kurser** om hembygdens historia och skötsel av landskapet, typ ”Lär känna din by”-kurser, intresserar många lantbrukare och som kan ge en stor uppslutning för att bevara och sköta hembygdens natur- och kulturvärden.
- **Pedagogiska broschyrer** som är direkt riktade till den egna regionens lantbrukare och skötselförutsättningar med t.ex. före- och efterbilder på landskapselement behövs. Sådana har redan gjorts i vissa län och planeras i andra.

Vi tror det är viktigt i informationssammanhang kring KULT-ersättningen att också klargöra ekonomiska effekter och möjligheter i samband med ansökan av miljöersättningen. Utformningen av ersättningen är så detaljerad med ersättning och skötselåtagande per meter och styck av landskapselement att totaleffekten kan vara svår att se både ekonomiskt och arbetsmässigt. Kan man klargöra vilka **inkomster** miljöersättningen för landskapselement kan ge och vilka **kostnader** som uppstår om lantbrukaren gör arbetet själv eller anlitar konsulter och entreprenörer för att hjälpa till med ansökan respektive skötsel under en femårsperiod så är det positivt (man vet vad åtagandet innebär). Utöver detta måste andra aspekter lyftas fram som betydelsen av t.ex. ett vackrare odlingslandskap, ökat fastighetsvärde och bättre jordbruksproduktion.

Åtgärdsplaner för betesmarker baseras på fältbesök, men sådana planer görs inte för landskapselement i åkermarker. I KULT-åtagandet ingår att sköta alla landskapselement i anslutning till åker på en åtagandeenhet. Kunskapen hos lantbrukaren om vilka element och hur många som omfattas kan vara otillräcklig, vilket många hittelement och felanmälda element vittnar om, samtidigt som lantbrukaren har ansvaret för att ta reda på det. Länsstyrelsen har en viktig uppgift att informera lantbrukaren om hur han/hon kan ta reda på vilka och hur mycket landskapselement som finns och berättigar till miljöersättning.

Kurser och informationsträffar upplevs positiva av både lantbrukare och handläggare vid länsstyrelser. Man kan utläsa i några svar att breda kurser om natur- och kulturvärden och ”Lär känna din by-kurser” framhålls som den mest angelägna att arbeta med i framtiden, alltså inte direkt riktade kurser om skötsel av landskapselement. Som en del i ”Lär känna din by-kurser” kan man ha information om vilka element som finns i den aktuella byn, hur man identifierar dem, vilken skötsel som krävs för att bibehålla natur- och kulturvärden och vilken ekonomi/miljöersättning de kan ge upphov till. Särskilda kurser bara inriktade på landskapselementens natur- och kulturvärden samt skötsel är inte prioriterade på de intervjuade länsstyrelserna. Det kan vara svårt att intressera lantbrukare för den typen av kurser.

Skötselplaner anses ge bra effekt, men är tids- och resurskrävande och finns därför bara i liten omfattning. Det är sällan skötselplanerna är särskilt inriktade på skötsel av landskapselement utan de är oftast mer generella eller inriktade på skötsel av ängs- och betesmarker. Mycket av resurserna för rådgivning med skötselplan har förts över till upprättande av åtgärdsplaner som man kan säga är en typ av rådgivning. Ett förslag för att minska arbetsinsatsen är att upprätta förenklade skötselplaner, som inte är tidskrävande, för skötsel av landskapselement.

9.3 Åtgärdsplaner och kontroller

Åtgärdsplaner för betesmarker med tilläggsersättning

Åtgärdsplaner har varit prioriterade av länsstyrelserna under den senaste stödperioden p.g.a. att det krävs åtgärdsplaner för ängs- betesmarker med tilläggsersättning. Åtgärdsplanerna har

varit inriktade på skötsel av ängs- och betesmarker och därför har övrig rådgivning kring t.ex. skötsel av landskapselement prioriterats ner. Endast 10 % av åtgärdsplanerna har särskilda villkor för skötsel av landskapselement (Jordbruksverket 2004).

De åtgärdsplaner vi har sett i samband med intervjuerna har varit svåra att utvärdera i vilken utsträckning miljöeffekten på landskapselementen i betesmarkerna är en följd av själva åtgärdsplanerna. Man kan dock dra slutsatsen att skötseln av ängs- och betesmarkerna medfört skötsel av landskapselementen vilket varit positiv. Effekten kanske kunde ha varit bättre om man i större utsträckning tydligare hade ställt krav på skötsel av landskapselement i åtgärdsplanen och om en större summa av de regionala informationsresurserna gått till rådgivning för skötsel av landskapselement.

Kontroller

Kontrollverksamheten är väl utbyggd i länen med flera kontrollanter. I tre av de intervjuade länen finns särskilda kontrollanter som specialiserat sig på kontroll av KULT-ersättningen. De kan ofta även kontrollera andra stödformer också. Framför allt fast anställda kontrollerar KULT-ersättningen men säsongsanställda förekommer. Fortbildningskurser, kalibreringskontroller med kontrollanter från olika län och system där nyanställda får lära av mer erfarna skapar enligt vår bedömning god säkerhet i kontrollarbetet av miljöersättningarna. I huvudsak sker kontrollerna under hösten, med start i juli, med något längre kontrollperioder i södra delarna i landet, där även kontroller förekommer under våren. Möten och träffar anordnas regelbundet på länsstyrelserna för att diskutera upplevda oklarheter och ”gråzoner i bedömningar” och för att hitta likvärdiga tillämpningskriterier. Vår uppfattning är att kontrollerna är väl fungerande.

Själva fältkontrollen görs på lite olika sätt. Enligt lantbrukarna är den största skillnaden att vissa kontrollanter inte vill att lantbrukaren ska vara med vid kontrollen medan andra kontrollanter gärna har med lantbrukaren. Denna skillnad har även kommit fram i intervjuerna med handläggare på länsstyrelserna. Lantbrukarna uppger att de i några fall inte vetat om när kontrollen gjordes, att de i andra fall visste om när den gjordes men inte hade tid att vara med, att de tycker att kontrollanten ”klarar sig själv”. I andra fall har de varit med vid kontrollen och tyckt det varit intressant och givande att höra hur kontrollanten resonerar.

En annan inte helt enhetlig rutin är att vissa kontrollanter tar reda på om det enligt fornminnesregistret finns fornlämningar inom kontrollområdet medan andra inte gör det. Möjligen finns även lite olika rutiner för hitteelementen, som innebär merarbete för kontrollanten och som uppges vara lite krångliga att få in i datasystemen. Kontrollanten får inte leta hitteelement men ska ta med dem som uppenbart har missats enligt direktiv från Jordbruksverket. Handläggarna på länsstyrelserna uppger genomgående att det finns en hel del hitteelement på många gårdar. Detta stämmer väl med våra egna erfarenheter och uppgifter i rapporten ”Kulturhistoriska bidrag och särdrag” (Jordbruksverket 2006).

En annan erfarenhet från studien som bekräftas i rapporten (Jordbruksverket 2006) är att mängd och längd på landskapselementen i många fall skiljer sig från ansökningen åt andra hållet, d.v.s. att man uppgett mer element än vad som finns. Vi har inga indikationer på olika rutiner när fältuppmätningar vid kontroll visar att lantbrukaren har tagit med för mycket i sin ansökan. Att fel i ansökningarna kan uppstå uppges bl.a. bero på att ansökningstiden är i mars/april. Vid den tiden ligger det ännu snö i norra Sverige vilket försvårar uppmätningar.

Resultatet av kontrollen förmedlas enligt lantbrukarna på lite olika sätt, ofta både muntligt och per brev, ibland med utdrag ur kartor, men i vissa fall endast i brev och enligt några lantbrukare har de endast fått muntlig information. Uppgiften om endast muntlig information måste ifrågasättas (intervjuerna skedde ett par år efter kontrollerna) eftersom

kontrollverksamheten styrs av rutiner för att skapa rättssäkerhet. Vårt intryck är att kontrollverksamheten på länsstyrelserna tas på största allvar och inför intervjubesöken har vi också fått tillgång till kontrollprotokollen.

Lantbrukarnas upplevelser av kontrollerna varierar, från att de är mycket positiva och blivit inspirerade till att de i några fall påverkats negativt av kontrollen. Vår tolkning av detta är att lantbrukarna i regel har förväntningar på personliga möten och därmed förknippad information/rådgivning, och att det i flera fall går att infria dessa förväntningar, men inte alltid. Kontroller kan ju uppfattas som jobbiga om man vet att man inte skött sina åtagande. Besvikelser kan också vara en följd av att lantbrukaren förväntar sig mer specifik rådgivning när han nu "äntligen" får träffa en person som kan dessa frågor, men som av regelverket endast får ge allmänna råd. Irritation kan också uppstå av svårigheten för lantbrukaren att skilja mellan rådgivare och kontrollanter eftersom båda kommer från länsstyrelsen.

I relation till uppfattningen från både handläggarna vid länsstyrelserna och lantbrukarna, att personliga kontakter och individuell rådgivning ger upphov till stor positiv miljöeffekt, skulle man på sikt kunna fundera på att utveckla kontrollverksamheten till mer betoning på uppföljning. Det kan tyckas nästan förvånande att kontroll i flera fall upplevs positivt (vem vill egentligen bli kontrollerad av en myndighet?). Kanske man skulle kunna överväga att ersätta den myndighetsorienterade termen "**kontroll**" med "**uppföljning**", där syftet mer uttalat skulle vara att ge lantbrukaren information om landskapselementens skötsel och vilka justeringar som behöver göras i relation till en ursprunglig ansökan. Justeringar skulle då beröra hittelement, felaktigt upptagna element, skötselkrav och ekonomiska frågor. Eftersom det finns ett problem att hinna med alla behövliga kontroller/uppföljningar är det viktigt att inte öka arbetsbelastningen för kontrollanterna, möjligen behöver resurser tillföras för att öka miljöeffektiviteten genom mer personlig kontakt mellan lantbrukaren och länsstyrelsens handläggare ("kontrollanten"). Man skulle även kunna ha sin personlige handläggare på länsstyrelsen som kan följa upp lantbrukarens insatser under en längre tidsperiod.

I dag är idén att förändra kontrollen mot mer uppföljande rådgivning inte tillåten eller genomförbar enligt IAKS-förordningen som reglerar kontroller. En kontrollant har idag rätt att ge allmänna upplysningar om stödet och allmänna råd om skötsel som inte är gårdsspecifika. Övrig rådgivning sker genom rådgivningsverksamheten (KULM) som är helt skild från kontrollverksamheten. Det finns flera frågor man måste titta på, t.ex. risk för jävsituationer och att man kan äventyra rättsäkerheten om rollerna sammanblandas. Det kan ju finnas möjlighet att i framtiden ändra synen på kontrollverksamheten och hur den bedrivs.

En ytterligare idé som idag inte är tillåten enligt IAKS-förordningen kunde vara att förannonsera kontroller till vissa brukare ett halvår i förväg för att ge dem chansen att ha skött elementen på ett gott sätt vid kontrollen. Det skulle troligtvis upplevas positivt av dessa brukare och ge en bättre kulturmiljöeffekt. Eftersom endast en mindre andel av gårdarna kontrolleras är det dock inget förslag som är möjligt eller ändamålsenligt att genomföra som enda kontrollmodell.

9.4 Organisation och miljömålsarbete

Samarbetet mellan de olika enheterna vid länsstyrelserna (lantbruk, naturvård och kulturmiljövård) när det gäller skötseln av landskapselement upplevs som möjligt att öka/förbättra generellt. Både parallellt arbete mellan enheterna med mycket litet samarbete och tvärssektoriellt samarbete förekommer och det verkar vara stora regionala skillnader. Ett ökat samarbete mellan enheterna är önskvärt enligt flera av de intervjuade handläggarna och det verkar vara en trend att sträva ditåt.

Miljöersättningen för landskapselementen är i regel en prioriterad fråga, dock inte i alla län, och där den är prioriterad finns även andra prioriterade frågor. Även om frågan är prioriterad är det tveksamt om målen med stöden kommer att nås i något av de intervjuade länen. I första hand syftar man då på kvantitativa mål som att mängden kulturbärande landskapselement som vårdas ska öka med 70 %, delmål 3 i miljö kvalitetsmålet Ett rikt odlingslandskap.

Vi kan konstatera att kvalitativa mål med landskapselementen mer sällan lyfts fram men att en viss samsyn ändå finns i hur skötseln bör utföras. Det finns regionala skillnader i hur miljöersättningen hanteras, hur rådgivning, åtgärdsplaner och kontroll fördelas och hur funktionerna bemannas. Bl.a. framhålls att betydligt färre personer finns inom kulturmiljövården jämfört med naturvården och lantbruksenheterna, vilket kan upplevas som en obalans i relation till att landskapselementen och skötseln av dem i stor utsträckning handlar om kulturmiljövård. Samtidigt är det dock viktigt att se skötseln av landskapselementen som en produktiv del i dagens lantbruksverksamhet, en integrerad del i lantbrukarens arbete.

KULT-ersättningen är en av flera miljöersättningar, men det mest detaljerade och därmed kanske det mest tidskrävande. Handläggarna har framfört önskemål om mer kontakt mellan de som arbetar konkret med stöden i länen och med dem som utformar stöden inom Jordbruksverket. Kontakten med Jordbruksverket anses i övrigt som god. Kontakten med Riksantikvarieämbetet har blivit mycket bättre de senaste åren och engagemanget uppskattas av handläggarna. Det finns även en önskan från handläggare att Naturvårdsverket ska delta mer i arbetet med kulturlandskapets natur- och kulturvärden.

10 Resultat och slutsatser om skötselns betydelse och lantbrukarnas intresse

10.1 Frågeställningar

Frågor till lantbrukare:

- Hur sköttes landskapselementen innan miljöersättningen kom?
- Skulle du vilja ha annorlunda ersättning för något element?
- Vilken/vilka är den viktigaste/de viktigaste anledningarna för skötseln av landskapselementen?
- Sköter du fler element efter att du gick med i KULT?
- Har kulturvärden/naturvärden förstärkts av KULT-ersättningen?
- Har kulturvärden/naturvärden förstärkts av betesersättningen?

Frågor till handläggare på länsstyrelsen:

- Vad tycker ni om den pågående hävden, är den vanligen för svag, lagom eller för hög? Olika element? Vilka är vanligen mest igenväxta?
- Hur påverkar skötseln av landskapselementen natur- och kulturmiljövärden på landskapsnivå, har ni märkt någon förändring eller tror ni att det blir det i ert län?
- Har ni märkt en skillnad på skötsel av landskapselement mellan brukare som har KULT-ersättning och de som inte har? Vilka är de viktigaste skillnaderna i så fall?
- Har elementens kultur/naturvärden förändrats efter införandet av KULT-ersättning?
- Anser ni att brukarnas intresse för skötsel av landskapselementen har förändrats sedan KULT-ersättning infördes? Hur?
- Hur tror ni att den nya KULT-ersättningen kommer att påverka brukarnas skötsel av landskapselementen?
- Hur tror ni att den nya KULT-ersättningen kommer att påverka landskapets natur- och kulturvärden?
- Vilka tror ni är lantbrukarnas största drivkrafter för skötsel av landskapselement?
- Finns det någon utvärdering av skötseln som ni känner till? Vad har den i så fall visat?

10.2 Skötselns betydelse för att bevara och synliggöra landskapselementen

Det framgår inte klart av svaren om lantbrukarna anser att skötseln bidrar till att bevara landskapselementen. Vi tror ändå att det är så, i och med att intresset ökar, att landskapselementen har ett ekonomiskt värde och för att skötseln omfattar fler element nu jämfört med tidigare. Vi har inte fångat upp någon synpunkt att landskapselement tas bort på

gårdar med KULT-ersättning, t.ex. för att de är till mer hinder än nytta. Även om det förekommer är det rimligt att skötseln stärker bevarandet av landskapselementen.

Otvivelaktigt bidrar skötseln av landskapselementen till att synliggöra dem. Lantbrukarna själva uppger att det tidigare förekom likadan, mindre eller ingen skötsel av landskapselementen och att de nu, med miljöersättning, sköter om landskapselementen, vilket också bekräftades vid gårdsbesöken. Man kan notera att några lantbrukare, som uppger att skötseln med miljöersättning är likadan som den var innan, ändå säger att kulturvärden och naturvärden förstärks av KULT-ersättningen och betesersättningen. Möjligen menar man att värdena har förstärkts av ökad medvetenhet om dem.

Handläggare på länsstyrelser uppger att det har blivit en förbättring i marker som sköts med miljöersättning. De framhåller att synliggörandet av landskapselementen och ökad medvetenhet om dem är det bästa med KULT-ersättningen. Man framhåller även att en attitydförändring från att ta bort till att bevara är påtaglig, bl.a. för att landskapselementen får ett ekonomiskt värde och inte i första hand utgör brukningshinder.

Det är intressant att skillnaden på skötsel av landskapselement mellan brukare som har KULT-ersättning och de som inte har KULT-ersättning ibland är otydlig enligt handläggarna. En skiljelinje går ibland istället mellan små och stora gårdar. Små gårdar sköts mer likformigt oavsett miljöersättning för landskapselementen, medan de stora gårdarna utan KULT-ersättning är mer igenväxta, åtminstone i vissa fall. Även om huvudintrycket definitivt är att det förekommer mer igenväxning hos dem som inte har ersättning kan man här möjligen ana en attitydförändring även hos lantbrukare som inte har KULT-ersättning. Det skulle kunna tolkas som att KULT-ersättningen ger grannskapseffekter, d.v.s. att lantbrukare utan KULT-ersättning inspireras att sköta om landskapselement av gårdar med KULT-ersättning.

10.3 Miljöersättningens betydelse för den enskilde lantbrukaren

De viktigaste anledningarna till lantbrukarnas skötsel av landskapselementen i intervjuvären varierar ganska mycket från gård till gård. Ersättningen, tydlig relation till tidigare generationers brukande och vackrare odlingslandskap framhålls ofta, även bättre jordbruksproduktion, naturvärden, ett rikare fågelliv och ”har alltid gjort det” förekommer som anledning.

Det är vanligt att ersättning i kombination med ett vackrare odlingslandskap och tydlig relation till tidigare generationers brukande poängteras som motiv till skötseln av landskapselement. Ersättningen är endast i ett par fall enda anledning till att skötseln sker med miljöersättning. Det ser ut som om det krävs mer motivation än den ekonomiska vilket också kan anas i hur skötseln av landskapselementen sker på många gårdar. Egna gården är ofta bättre skött än den arrenderade och element nära gården verkar också skötas bättre än landskapselement en bit ifrån.

Lantbrukarna är vanligen nöjda med den ersättning de får för skötseln av landskapselementen. I de fall man anser att man bör ha högre ersättning finns knappast gemensamma trender. Synpunkterna i dessa fall är varierande, från högre ersättning överlag till att vissa typer av element eller åtgärder (diken, odlingsrösen, brukningsvägar i betesmark, lieslätter av diken) bör ge högre ersättning. Synpunkter förekommer också om att ersättning för hässjor bör erhållas för en femårsperiod istället för enskilda år och att skötsel av landskapselement i betesmark bör ges särskild ersättning.

Från länsstyrelserna handläggare framförs att intresset för skötsel av landskapselementen har ökat hos lantbrukarna generellt och att en ökad kunskap om dem är positiv. Handläggarna tror att lantbrukarnas största drivkraft för skötsel av landskapselementen är kulturarvet och att ersättningen också spelar roll, något som bekräftas i intervjuerna av lantbrukarna. Traditioner, den historiska aspekten, förfädernas slit, identitet etc. är också förekommande förklaringar.

För framtiden tror handläggarna att det inte blir stora förändringar av miljöersättningen. Man hoppas på länsstyrelserna att fler intresserar sig för stöden och därmed att natur- och kulturvärden kan stärkas. Farhågor finns att lantbrukare med större gårdar kan komma att tappa motivationen genom sänkta belopp och att vissa element eller delar av element (främst diken mot skog) inte kommer att skötas.

Det finns en förhoppning om att kunna komplettera de generella miljöersättningarna (KULT och bete) för skötsel av landskapselement med särskilda ersättningar för t.ex. restaurering av överloppsbyggnader och gräskötsel av element med särskilda värden inom det nya landsbygdsprogrammet och den regionala potten "Utvald miljö". Denna förhoppning ligger helt i linje med flera slutsatser vi har dragit som oberoende konsulter, att en anpassning till regionala olikheter och individuella förutsättningar för landskapselementen är önskvärd för synliggörande av landskapselement och bevarande av landskapselementens natur- och kulturvärden.

11 Vad fungerar bra?

Miljöersättningen för landskapselementen ger bra effekt generellt och många är nöjda med stöden. Öppnare landskap och fler synliggjorda landskapselement jämfört med tiden närmast före miljöersättningens införande år 1996 kan konstateras. Betesersättningen och KULT-ersättningen för åkermark kompletterar varandra på ett bra sätt och ger god miljöeffekt totalt sett. Det ger bra miljöeffekt med krav att alla landskapselement på en åtagandeenhet ska ingå i skötselåtagandet i KULT-ersättningen.

En attitydförändring hos lantbrukarna märks mot ökad medvetenhet om natur- och kulturvärden tack vare miljöersättningarna, med en ökad benägenhet att sköta om landskapselementen som följd.

Kurser och information om de kulturhistoriska värdena efterfrågas och inspirerar. Personliga kontakter i samband med rådgivning tar tid, men ger bäst effekt. Kontroller kan fungera bra och göras så att de upplevs som positiva och inspirerande för brukaren.

Konflikter mellan naturvård och kulturmiljövård vad gäller skötseln av landskapselementen förefaller vara få och oftast möjliga att hantera på ett bra sätt inom ramen för KULT- och betesersättningen. Det förefaller inte heller finnas påtagliga problem som behöver lösas där brukningsintresset står i konflikt med landskapselementens skötsel.

Flera typer av landskapselement uppfattas som enkla att sköta genom att igenväxning av sly kan tas bort på lämpligt sätt och vid lämplig tidpunkt. Det kan vara viktigt att betona den delen av skötseln mot bakgrund av att KULT-ersättningen allmänt uppfattas som väldigt detaljerad och därmed svårhanterlig. Det tidigare kravet från 1996 om årlig grässkötsel avskräckte många från att söka miljöersättning och hade ibland negativa konsekvenser för naturvärden, och det är därför bra att det kravet har tagits bort. Positivt är att gränsen för att komma in i KULT-ersättningen har sänkts från den tidigare minimivån 3000 kr till 1000 kr fr.o.m. 2007. Fler kan därmed komma in med ansökningar, och målet att öka antalet vårdade landskapselement bör bli något lättare att nå.

12 Vad kan göras bättre?

Även om mycket fungerar i stort sett bra med den pågående miljöersättningsrelaterade skötseln av landskapselementen finns det möjligheter att göra den ännu bättre. Vi fokuserar här i första hand på åtgärder som skulle kunna ge ökad miljöeffektivitet på gårdar som redan har miljöersättning för landskapselementen. För att höja andelen vårdade landskapselement till angivet mål (ökning med 70 % till år 2010) behövs av allt att döma mer långtgående åtgärder än vad som behövs för att upprätthålla eller uppnå ökade kvalitativa effekter av befintlig skötsel.

För att nå det kvantitativa målet behövs både fler lantbrukare i systemet och att fler landskapselement sköts på gårdar som redan är med i systemet. Information är viktig för att få in nya lantbrukare i KULT-ersättningen. De som är inne i ersättningen behöver mer rådgivning och ökad kunskap om vilka landskapselement som finns på den egna åtagandeenheten och som kan ge ekonomisk ersättning.

12.1 Stödsystemet

KULT-ersättningen upplevs som mycket detaljerad och delvis svåröverskådlig. Den del av informationen som handlar om skötsel bör betona huvudsyftet att sly ska tas bort.

Grundvillkoret att alla element på en åtagandeenhet ska vara med i stödet och att träd och buskar av igenväxningskaraktär ska tas bort räcker långt som generella villkor. En modell för att kunna få ersättning för en differentierad skötsel mer anpassad till natur- och kulturvärden behövs som komplement för att på lång sikt bevara natur- och kulturvärden. Det finns olika vägar att nå dit, t.ex. genom särskild ersättning och förenklade åtgärdsplaner för vissa element i markerna med särskilda värden eller olika ersättning för definierade skötselnivåer som lantbrukaren själva ansöker om. Kontrolltillfällena skulle kunna användas för att hitta landskapselement med särskilda värden. En enkel åtgärdsplan kan utformas så att det framgår vilka särskilda värden som kräver extra skötsel, målsättning med skötsel ur kulturhistorisk och naturvårdssynpunkt och vad lantbrukarna skall göra för att få den särskilda ersättningen, när ska gräset slås, vilka träd- och buskar ska sparas, hur ska oönskat slitage undvikas.

I åtgärdsplaner (åtagandeplaner från och med 2007) för betesmarker bör skötselvillkor för landskapselement systematiskt användas där det bedöms relevant.

En regional differentiering av ersättning för skötsel av samma elementtyp för att anpassa ersättningen efter den arbetsinsats som krävs för att nå god kulturmiljöeffekt, t.ex. diken i slättbygd och skogsbygd har påtagliga skillnader i arbetsinsats.

För att få med mer arrenderad mark i miljöersättningen för natur- och kulturvärden i odlingslandskapet bör insatser göras för att öka intresset för att sköta även arrenderad mark inom KULT-ersättningen, t.ex. genom att möjliggöra för markägare att bara söka KULT-ersättning på utarrenderad mark.

Kontrollerna skulle kunna vara mer inriktade på uppföljning/rådgivning. Förutom kontroll av skötselåtagande och omfattning kan en inriktning vara att ge lantbrukaren tips om vad vilka element som kan tillföras och vilken ekonomisk ersättning det skulle kunna ge. Det skulle sedan vara på lantbrukaren ansvar att tillföra fler element, själv eller med hjälp av konsult. Det bör ligga i lantbrukarens intresse att ta reda på vilka landskapselement som finns i den enskilda åtagandeenheten, eftersom det kan leda till inkomster i jordbruket. Nuvarande system med hittelement är svårt att administrera och skulle kunna vinna på att hanteras på ett annat sätt.

12.2 Information

Kurser och rådgivning har hittills gett bra effekter på lantbrukarnas intresse för kulturhistoriska värden och naturvärden. Information om hur skötseln bör göras framhålls som effektivast genom personliga kontakter som enskild rådgivning. Det kan finnas behov av att lägga en större tonvikt på lantbrukets företagsekonomiska frågor vad det gäller skötsel av landskapselement.

Även i framtiden behövs fortsatt informationsarbete på bred front och den som efterfrågas är framför allt regionalt och personligt anpassad rådgivning, t.ex. ”lär känna din by”-kurser, skriftlig information om skötsel av landskapselement i regionen (rikt illustrerat med bilder) och enskild rådgivning. Utveckling av arbetet med hemsidor bör fortsätta.

Det är viktigt att uppmärksamma KULT-ersättningen även mitt i och i slutet av en ansökningsperiod för att upprätthålla intresset hos lantbrukarna under stödperioden.

Det är bra att flera aktörer deltar i rådgivningen, t.ex. LRF och kulturhistoriker, kulturgeografer och biologer inom muséer och konsultföretag. Vi tycker att länsstyrelsernas fokus bör vara övergripande information och detaljerad kontroll/uppföljning av miljöersättningarna i fält.

KULT-ersättningen är detaljerad och lantbrukaren förefaller ha svårt att se hur rimlig ersättningen är för arbetsinsatserna över tiden. Skötseln prioriteras inte p.g.a. att ersättningssumman ofta är låg per år och lantbrukare. Information om de ekonomiska aspekterna bör vara viktigt både för att locka in nya brukare och behålla brukare för fortsatta stödperioder. Här avses både möjliga inkomster och vilka kostnader som kan vara förknippade med att öka inkomsterna, inklusive möjligheterna att ta hjälp av entreprenörer för att hålla landskapet öppet och bevara/synliggöra landskapselementen på sin gård utan att egentligen själv behöva lägga ner tid på själva skötseln och göra behövliga investeringar.

12.3 Skötsel av landskapselement

Grässkötsel är inget bra generellt råd eftersom skötseln av elementen blir för arbetsintensiv. Grässkötsel och andra åtgärder behöver dock införas som tilläggskötsel för vissa element med särskilda värden för att natur- och kulturvärden ska bibehållas på lång sikt.

Arbete med skötsel av landskapselement, särskilt stenkonstruktioner kan vara farligt och är arbetskrävande. Arbetsteknik och lämpliga maskiner, säkerhet och åtgärder för att på lång sikt minska slyuppslagen bör ingå i rådgivningen till lantbrukare. Det är viktigt att öka säkerheten, effektivisera röjningsarbetet och minska arbetsinsatserna över tiden för att miljöersättningen ska vara långsiktigt attraktiv.

Åkerholmar framstår som det enskilda element som kan lyftas fram som problematiskt mer generellt. Ett problem är att de ofta inte får tillräcklig skötsel, länsstyrelse och markägare har olika syn på hur åkerholmar ska skötas, ett annat att vissa åkerholmar med träd uppfattas som ”skogsmark” och därmed inte ingår i ersättningen. Det är viktigt att göra pedagogiskt informationsmaterial som är regionalt anpassat om hur åkerholmar bör skötas beroende på förutsättningar. Storleken för att kunna söka KULT-ersättning för åkerholmar bör öka till cirka 0,3 ha för att få med alla åkerholmar som har betydelse för natur- och kulturvärden i odlingslandskapet och som sällan betas.

En utbildningsinsats för att öka kunskapen om skötsel av alléer och parkträd hos rådgivare överlag behövs i kombination med att knyta särskilda trädvårdsrådgivare som har djup kunskap om skötsel och beskärning av hamlade träd, allé- och parkträd och deras natur- och

kulturvärden till länsstyrelserna för att kunna hjälpa lantbrukare att få rätt skötsel av trädmiljöerna. Häften om skötsel av alléer och parkträd bör publiceras i Jordbruksverkets skriftserie som kan delas ut till lantbrukare i samband med informationstillfällen.

Överloppsbyggnader behöver kompletterande stöd för underhåll av byggnaden för att kulturvärdet på byggnaden ska bevaras. I det nya landsbygdsprogrammet finns förslag på att ersättning ska kunna ges till underhåll och det är viktigt att sådan ersättning erbjuds.

Ett annat problem är odlingsrösen som ligger ett litet stycke från åkern, och därför inte anses ingå i ersättningen. Även om de lagts en liten bit in i skogen har de kulturhistoriskt med åkermark att göra, och bör därför inom rimliga ramar ingå i ersättningen där man ser ett tydligt samband mellan åkern och odlingsröset. Här kan miljöeffekten öka om man inför en ny regel om avstånd mellan åkerkant och odlingsrösen med följderna att fler landskapselement intill åkern blir synliggjorda.

Generellt skulle kulturmiljöeffekten kunna bli högre om ersättningen även skulle kunna riktas mot gränzoner mellan åker och andra markslag, vanligen skogsmark. Kulturmiljöeffekten ökar om t.ex. diken sköts även mot skogsmark. En positiv kulturmiljöeffekt skulle uppnås om smala zoner mellan åker och vattenstråk, ofta strandbrinkar, kunde hållas öppna i landskapet, dock måste även naturvärden i vattendraget värderas i dessa fall.

13 Metodikens och våra slutsatser tillförlitlighet, behov av uppföljande studier

13.1 Metodikens tillförlitlighet

Det finns gott om studier och litteratur om hur man bör gå till väga vid attityd-, åsikts- och observationsundersökningar. Man brukar skilja mellan kvantitativa och kvalitativa metoder, som enkäter respektive intervjuer vid åsiktsundersökningar. Den kvalitativa intervjun anses vara ”den intervjuform som är bäst lämpad att användas om intervjuaren vill försöka upptäcka, förstå eller utröna beskaffenheten hos något” (Svensson & Starrin 1996:53), och det är därför den som tillämpats här, istället för enkäter för statistiska sammanställningar. Det finns alltid en risk med att intervjuaren påverkar genom sin förmåga och tidigare erfarenheter av intervjuer, med ordval och den relation som uppstår med den som intervjuas (Patel & Davidsson 1991), men den risken har motverkats av att frågorna strukturerades i förväg. Metoden med strukturerade djupintervjuer ger generellt god tillförlitlighet, även om det finns risker med missförstånd och att den intervjuade svarar ”taktiskt” i enlighet med förväntningar hellre än egna åsikter etc.

Vår bedömning är att frågor till både handläggare och lantbrukare i kombination med egna fältobservationer ger studien hög tillförlitlighet. Tillförlitligheten förstärks genom att handläggarna vid länsstyrelserna har fått möjligheter att reflektera över sina svar och göra kompletteringar, och att lantbrukarna garanterades att deras åsikter och skötselinsatser inte skulle rapporteras till kontrollanter eller beslutsfattare på ett sätt som gör det möjligt att identifiera den enskildes svar i eventuellt upplevda kontroversiella frågor. Det bör ha legat i lantbrukarnas intresse att framföra sina åsikter om hur KULT-ersättningen fungerar och om det bör ändras. Vi som intervjuade hade inget intresse av att vilseleda med antydningar om att ersättningen skulle kunna riskeras om lantbrukaren inte gör och svarar som vi ville.

Vi tror att om vi hade skickat våra sammanställningar till berörda lantbrukare för kompletterande synpunkter skulle det möjligen kunna ge ytterligare något högre tillförlitlighet för studien, men endast marginellt och knappast så att det skulle motivera merarbetet eller påverka våra samlade bedömningar. Vi har haft möjligheten att göra så, och även att ringa upp och be om förtydliganden vid behov, men upplever att svarens karaktär genomgående inte tyder på att det skulle vara motiverat. Vid varje intervjutillfälle har vi varit minst två personer som efteråt gått igenom om oklarheter uppstått i svaren, vilket vi konstaterat inte förekommit på ett sätt som motiverar ett förtydligande.

Hela undersökningsmetodiken är inriktad på att fånga upp kvalitativa aspekter och lämpar sig därför inte för statistiska sammanställningar i antal lantbrukare med den ena eller andra inriktningen, åsikten etc. Statistiskt är underlaget alldeles för litet för sådana sammanställningar, och det ligger heller inte studiens syfte att ta fram sådana data.

13.2 Slutsatsernas tillförlitlighet

Den gjorda intervjustudien har berört många aspekter på skötseln av landskapselement enligt en i förväg upprättad frågelista, som bearbetades något och integrerades med frågor som ställdes inför en samtida fältstudie. Intervjufrågorna var många och vi anser att svaren sammantaget ger en god inblick i hur brukare och handläggare ser på sköselfrågorna. Vi

anser även att de fältstudier vi utförde har varit till god hjälp för att dels kunna ha bra samtal med dem vi intervjuade men också för att lättare bilda oss en uppfattning om hur deras åsikter förhåller sig till den faktiska skötseln.

Intervjusvaren redovisas i bilagor till denna rapport och kan bearbetas ytterligare. I den bearbetning som gjorts för denna rapport har vi strävat efter att sätta fokus på frågor vi funnit mest angelägna att kommentera utifrån intervjusvaren. Våra slutsatser om landskapselementens skötsel, brukarnas inställning och handläggarnas roll kan därför givetvis kompletteras och fördjupas.

Man kan hävda att svaren vid intervjuerna skulle kunna redovisas mer utförligt och att vi som intervjuade skulle kunna ha ställt fler följdfrågor och försökt tränga ner mer på djupet. Hela underökningen hade dock en tidsram med inriktning på att låta de intervjuade välja hur utförligt de ville svara. Vår uppfattning är att tiden för gårdsbesök och intervjuer med lantbrukare var lagom med hänsyn till lantbrukarnas synpunkter. Möjligen kunde tiden för intervjuer med handläggarna ha utökats för mer utförliga diskussioner, men eftersom de har haft möjlighet att komplettera sina svar skriftligt anser vi att underlaget för våra slutsatser trots allt är tillräckligt.

I några avseenden finns det möjligheter att gå vidare och fånga upp ytterligare aspekter på skötselfrågorna. Det vore intressant att även studera landskapselementen och lantbrukarnas åsikter om skötsel av dem på gårdar som står utanför de aktuella miljöersättningarna. Först vid en jämförelse kan man tydligare se vilken effekt ersättningen verkligen har. En sådan studie skulle även kunna försöka ta reda på anledningar till varför man inte söker miljöersättning och ge förslag till åtgärder för att eliminera eventuellt motstånd till bättre skötsel.

En annan kompletterande studie till denna kan vara att även intervjua chefer på länsstyrelserna om hur man skulle kunna samordna arbetet med miljöersättningen.

14 Referenser

- Jordbruksverket 1994. Småvatten och våtmarker i odlingslandskapet. Jordbruksverket.
- Jordbruksverket 1998. Träd i odlingslandskapet. Jordbruksverket.
- Jordbruksverket 2001. Hamling och lövtäkt. Jordbruksverket.
- Jordbruksverket 2003. Ett rikt odlingslandskap. Fördjupad utvärdering 2003. Jordbruksverkets rapport 2003:19.
- Jordbruksverket 2004. Tre nya miljöersättningar – Hur blev det? Jordbruksverkets rapport 2004:5.
- Jordbruksverket 2005. Indikatorsystem för småbiotoper – metodutveckling för nationell övervakning av biologisk mångfald. Rapport 2005:7.
- Jordbruksverket 2006. Kulturhistoriska bidrag och särdrag – uppföljning och utvärdering av miljöersättning till natur- och kulturmiljöer. Jordbruksverkets rapport 2006:10.
- Miljömålsrådet 2006. Miljömålen på köpet, de facto 2006. Naturvårdsverket 2006.
- Naturvårdsverket 2005. Odlingslandskap i förändring – En uppföljning av LiM:s referensområden. Naturvårdsverket rapport 5420, april 2005.
- Olsson P., & Jakobsson Å., 2005. Alléhandboken. Kristianstad regionmuseum ISBN: 91-972800-8-9.
- Overud, S. & Lennartsson, T. 2004. Skötsel och restaurering av betesmarker och slätterängar. En sammställning av den regionala naturvårdens kunskaper och erfarenheter. Jordbruksverket, Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet. Jordbruksverkets rapport 2004:11
- Patel, R. & Davidsson, B. 1991. Forskningsmetodikens grunder. Att planera, genomföra och rapportera en undersökning. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-30951-1
- Sporrong, U., Ekstam, U. & Samuelsson, K. (1995). Svenska landskap. Naturvårdsverket. ISBN 91-620-1146-4.
- Svensson, P.-G. & Starrin, B. 1996. Kvalitativa studier i teori och praktik. Lund: Studentlitteratur. ISBN 91-44-39851-4.

Frågelista vid intervjuer med lantbrukare

Utvärdering av regionala och lokala erfarenheter av skötseln av landskapselement med miljöersättning i åkermark och betesmark. Intervjustudien är genomförd inom projektet CAP:s miljöeffekter.

På uppdrag av Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket.

Län	Kommun	Socken	Kundnr
-----	--------	--------	--------

Fastigheten:

Lantbrukarens namn, adress, telefon															
Fastighetsbeteckning (avser egna gården/åtagandecentrum)															
Egna gårdens omfattning (ha)															
<table border="1"> <tr><td>Totalareal</td><td></td></tr> <tr><td>varav åkermark</td><td></td></tr> <tr><td>varav betesmark, grundersättning</td><td></td></tr> <tr><td>varav betesmark, tilläggsersättning</td><td></td></tr> <tr><td>varav slätteräng, grundersättning</td><td></td></tr> <tr><td>varav slätteräng, tilläggsersättning</td><td></td></tr> </table>		Totalareal		varav åkermark		varav betesmark, grundersättning		varav betesmark, tilläggsersättning		varav slätteräng, grundersättning		varav slätteräng, tilläggsersättning		Huvudsaklig produktion:	
Totalareal															
varav åkermark															
varav betesmark, grundersättning															
varav betesmark, tilläggsersättning															
varav slätteräng, grundersättning															
varav slätteräng, tilläggsersättning															
Åtagandeenhetens omfattning (ha)															
<table border="1"> <tr><td>Åkermark</td><td></td></tr> <tr><td>Betesmark, grundersättning</td><td></td></tr> <tr><td>Betesmark, tilläggsersättning</td><td></td></tr> <tr><td>Slätteräng, grundersättning</td><td></td></tr> <tr><td>Slätteräng, tilläggsersättning</td><td></td></tr> </table>		Åkermark		Betesmark, grundersättning		Betesmark, tilläggsersättning		Slätteräng, grundersättning		Slätteräng, tilläggsersättning					
Åkermark															
Betesmark, grundersättning															
Betesmark, tilläggsersättning															
Slätteräng, grundersättning															
Slätteräng, tilläggsersättning															
Antal betesdjur (ange antal vuxna djur) (anteckna även exakt antal och ungdjur vid sidan om)															
Mjölkkor	Nej	Ja	Om ja, ange antal: 1 – 29 30 – 49 50- 99 > 100												
Köttdjur	Nej	Ja	Om ja, ange antal: 1 – 29 30 – 49 50- 99 > 100												
Får	Nej	Ja	Om ja, ange antal: 1 – 29 30 – 49 50- 99 > 100												
Hästar	Nej	Ja	Om ja, ange antal: 1 - 4 5 - 9 10 - 19 < 20												
Övriga betesdjur	Nej	Ja	Om ja, ange djurslag: _____												

Ekologisk produktion, mark	Ja ☐	Nej ☐	☐
Ekologisk produktion, djurhållning	Ja ☐	Nej ☐	KRAV ☐
Utrotningshotade husdjursraser	Ja ☐	Nej ☐	
Produktionsinriktning, grödor	☐ spannmål ☐ vall ☐ potatis ☐ grönsaker ☐ sockerbeter ☐ annat, vad.....		

Brukat gården sedan år:

Hur länge har Du haft KULT-stöd:

Har Du upplevt skillnad mellan gamla och nya KULT-stödet? På vilket sätt?

Hur sköttes kulturelementen innan ersättningen kom?

Vilka element är viktiga för bygdens karaktär?

Vilka element anser Du vara viktigast att sköta? Varför?

Vilka element är svåra att sköta eller tar längst tid?

Vilka element är lätta eller går snabbast att sköta?

Skulle Du vilja ha annorlunda ersättning för något eller några element, varför i så fall?

När på året och hur gör Du för att sköta elementen?

Skulle Du vilja sköta något element på annorlunda sätt?

Anser Du att något skötselkrav är negativt för bevarandet eller för fauna och flora?

Är Du jägare? Ja Nej

Vad är den viktigaste anledningen för skötsel av landskapselement (låt de först säga utan alt, gå sen igenom listan för att få kommentarer om hur viktiga de är, sammanfatta?)

- Ersättningen
- Bättre jordbruksproduktion
- Högre fastighetsvärde
- Upplever tydligare tidigare generationers brukande
- Ett vackrare jordbrukslandskap
- Ett rikare fågelliv (sånglärka, tofsvipa, raphöna)
- Annat

Har Du deltagit i någon informationsdag / utbildningsdag inom KULT-stödet? Ja
 Nej

Har du fått en skötselplan för gårdens natur och kulturvärden?

Har du en åtgärdsplan för betes- eller slåtterängar?

Hur har Du gjort KULT-ansökan? Själv
 Konsult

När har Du haft kontroll? År.....Månad.....

Var Du med på kontrollen? Varför?
Varför inte?

Hur fick Du information om vårdbehov etc efter kontrollen?

- Muntligt
- Per brev
- På kartor

Har någon av aktiviteterna inspirerat dig särskilt för skötsel av dina landskapselement, vilken och hur i så fall?

Har någon av aktiviteterna påverkat dig negativt för skötsel av dina landskapselement, vilken och hur i så fall?

Sköter du landskapselementen i åker och betesmark olika? Hur och varför i så fall?

Sköter du landskapselementen annorlunda på din egen mark och arrenderad mark, varför i så fall?

Sköter du fler landskapselement efter att du gick in i KULT-stödet?

Förekommer hässjning (d.v.s utan miljöstöd)? Ja Nej

Förekommer lieslätter? Ja Nej

Anser du att kulturmiljövärdena / naturmiljövärdena förstärkts av KULT-stödet?

Anser du att kulturmiljövärdena / naturmiljövärdena förstärkts av betesstödet?

På vilket sätt, hur i så fall?

Vad tycker du är bra med regelverket? Vad kan bli bättre?

Övrigt:

Frågelista vid intervjuer med experter/handläggare vid länsstyrelser

Utvärdering av regionala och lokala erfarenheter av hur skötseln av landskapselement med miljöersättning påverkar landskapselementens bevarandestatus. Intervjustudien är genomförd inom projektet CAP:s miljöeffekter.

På uppdrag av Jordbruksverket, Riksantikvarieämbetet och Naturvårdsverket.

Deltagande länets experter:

Deltagande konsult:

Datum:

Plats:

Skötsel av landskapselement

Vad tycker ni om den pågående hävden, är det vanligen för svag, lagom eller för hög? Olika element? Vilka är vanligen mest igenväxta?

Hur upplever ni att skötseln av de olika typerna av landskapselement fungerar?

Har ni exempel på positiva effekter av särskilda råd?

Är 1996 års skötselkrav med årlig grässkötsel bättre än nuvarande skötselkrav som saknar krav på grässkötsel? I så fall varför? Flora, fauna?

Finns det exempel där grässkötsel medför negativa konsekvenser, i så fall vilka?

Finns det exempel där röjning medför negativa konsekvenser, i så fall vilka?

Finns det exempel på tydliga målkonflikter i hur skötseln ska utföras?

Skulle riktade planer (åtgärdsplaner) vara bra? Behövs särskilda/extra skötselplaner?

Har ni några exempel på hur olika artgrupper påverkats positivt eller negativt?

Finns det någon utvärdering av skötseln som ni känner till? Hur har den fungerat?

Hur påverkar skötseln av landskapselementen natur- och kulturvärdena på landskapsnivå, har ni märkt någon förändring eller tror ni att det kan bli en förändring på sikt i ert län?

Har ni märkt någon skillnad i landskapselementens skötsel mellan åkrar och betesmarker?

Behöver man förbättra / tydliggöra skötselbehov av landskapselement i betesmarker? Hur i så fall?

Upplever ni en skillnad på skötsel av landskapselement mellan brukare som har KULT-stöd och de som inte har? Vilka är de viktigaste skillnaderna i så fall?

Upplever ni en skillnad på skötseln av landskapselement mellan egna gården och arrendemark? Hur?

Har elementens kultur-/naturvärden förändrats efter införandet av KULT-stöd?

Är det något landskapselement som saknas i det nuvarande KULT-stödet som är viktigt för landskapsbilden? I så fall vad?

Ställer ni krav på skötsel av landskapselement i åtgärdsplaner för betesmark? Om ja: Är det systematiskt använt? Ställer ni andra krav än för landskapselement i KULT-stödet?

Information om landskapselement

Hur fungerar information och rådgivningen kring landskapselement och dess skötsel?

Anteckna lite om hur de olika delarna fungerar, använd listan som stöd:
Informationstillfällen om KULT-stöd, betesstöd

Informationsmaterial, broschyrer mm

Kurser

Skötselplaner

Åtgärdsplaner

Hemsida

Annan information:

Vilken information tycker ni är viktigast att arbeta med i framtiden?

Finns det någon grupp av lantbrukare som är svårare eller lättare att informera?

Brukarnas intresse

Anser ni att brukarnas intresse för skötsel av landskapselement har förändrats sedan KULT respektive betesstödet infördes? Hur?

Vilka tror ni är lantbrukarnas största drivkrafter för skötsel av landskapselement?

Länsstyrelsens organisation för frågor som rör landskapselement med miljöersättning

Beskriv samarbetet mellan lantbruk, naturvård och kulturmiljö när det gäller skötsel av landskapselement?

Finns det några erfarenheter som ni särskilt vill påpeka angående länsstyrelsens organisation för KULT-stöd? Fördelning mellan enheter? Kontakt med RAÄ, jordbruksverk?

Hur förhåller sig resultatet av skötseln av landskapselementen med KULT-stödet med de regionala miljömålen?

Är frågan prioriterad på länsstyrelsen så att miljömålen är uppnådda/kan uppnås?

Kontrollverksamheten, avseende KULT-ersättning

En kontrollant för samtliga miljöstödet eller är det uppdelat?

Fast anställda kontrollanter eller säsongsanställda?

Hur utbildas fastanställda kontrollanter?

Hur utbildas säsongsanställda kontrollanter?

När på året sker kontrollen av KULT-stödet?

Kontrollerar kontrollanten om det finns registrerade fornlämningar inom området inför fältkontrollen?

Hur mycket missar lantbrukaren i redovisningen av kulturelement?

Sammanfattningsfrågor

Vad är bäst med KULT?

Vad är de största svårigheterna med KULT? – och hur vill ni lösa dem?

CALLUNA

LANDSKAPS
ARKEOLOGERNA

Bilaga 2. Frågelista vid intervjuer
med experter/handläggare vid
länsstyrelser

4(4)
07-04-02

Nya KULT-stödet

Hur tror ni att det nya kultstödet kommer att påverka ert arbete med landskapselementens skötsel?

Hur tror ni att det kommer att påverka brukarnas skötsel av landskapselementen?

Hur tror ni att det kommer att påverka landskapets natur/kulturvärden?

Övrigt:

Frågor/Gårdar	Kronoberg 1	Kronoberg 2	Kronoberg 3	Kronoberg 4	Kronoberg 5
Totalareal åker och bete	80	35	50	45	89
Huvudsakliga produktion	Mjök	Kött	Ridskola	Vall	Mjök, kött
Mjölkkor	35 + rekrytering	-	-	-	70 + 120 ungdjur
Köttdjur	130	20	-	-	-
Får	45	11	-	-	-
Annan	3 hästar	-	25 hästar	-	2 hästar
Gröda	Vall	Ja	Vall, spannmål	Vall	Spannmål och vall
Ekologisk produktion	Nej	Ja	Delvis	Delvis	Nej
Brukat gården sedan	1974	1996	1984	1959	1975
Antal år med KULT-stöd	10	3	10	10	10
Har du upplevt skillnad mellan gamla och nta KULT-ersättningen? På vilket sätt?	Ingen skillnad	-	Mindre arbetsinsats gör det lättare att sköta elementen	Mindre arbetsinsats utan gräskötsel, för elementen är det bättre med gräskötsel	Bättre utan gräskötsel
Hur sköttes kulturelementen innan ersättningen kom? Vilka element är viktiga för bygdens karaktär?	Samma skötsel som tidigare	Elementen röjdes när det blev besvärligt och fult	Mer skötselinsatser sen stödet infördes	Det var inte lika roligt att sköta dem innan stödet. Det blir bättre skötsel med stöd	Bättre skötsel idag, förr röjdes bara buskar och träd som påverkade produktionen, ersättningen har stor betydelse för att öppna upp landskapet
Vilka element anser du vara viktigast att sköta? Varför?	Stenmurar	Allén, stenmurar	Odlingsrösen, ekarna	Vägarna, bevara den gamla karaktären	Stenmurar
Vilka element är svåra att sköta eller tar längst tid? Vilka element är lätta att sköta eller går snabbast att sköta?	Dikena	Stentippen, den är stor och bred	De som behöver manuell skötsel	Vägarna är viktigast både för funktion och för att det är trevligt för bygden	Stenmurar som är dåligt lagda
Skulle du vilja ha annorlunda ersättning för något element?	Rimlig ersättning	Rimlig ersättning	Odlingsrösen i åker borde ha bättre ersättning	Rimlig ersättning	Rimlig ersättning
När på året och hur sköter du dina element?	Året runt ff.a. hösten	På hösten när löven trillat. Allén sköts efter midsommar	Kring midsommar	Sommar och höst	Hösten-vintern, det är lättare att se vart man sågar då
Skulle du vilja sköta något element på annorlunda sätt än kraven?	-	Nej	Ibland vill jag ha kvar träd och buskar	Nej	-
Anser du att något skötselkrav är negativt för bevarandet eller för flora och fauna?	-	Nej	Nej	-	Nej
Vilken/vilka är den viktigaste anledningen/de viktigaste anledningarna för skötsel av landskapselementen? Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Ersättningen	Ett vackrare odlingslandskap, upplever tydligare tidigare generationers brukande	Ett vackrare odlingslandskap och upplevelse av tidigare generationers brukande	Ett vackrare odlingslandskap, till viss del även ersättning och upplevelsen av tidigare generationers brukande	Ersättning, bättre jordbruksproduktion, upplever tydligare tidigare generationers brukande, ett vackrare jordbrukslandskap
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Ja om hamlade träd	Ja, söker även råd från länsstyrelsen när jag behöver	Ja, flera	Nej	Ja, om betesmarker
Har du skötselplan? Har du åtgärdsplan? Hur har du gjort KULT-ersättningsansökan, själv eller du anlät en konsult? När har du haft kontroll?	Nej	Ja	Nej	Nej	Nej
Varför var du med på kontrollen? Varför var du inte med på kontrollen? Hur fick du information om skötselbehov etc efter kontrollen?	Ja	Nej	Ja	Ja	Ja
Har du någon aktivitet inspirerat dig till skötsel av dina landskapselement? Har du någon aktivitet påverkat dig negativt?	Själv 1997	Konsult 2004	Själv 2003	Konsult 2004	Själv 2004
Sköter du landskapselementen i åker och betesmarker olika? Hur och varför i så fall?	-	Intressant dialog, de får förklara hur de tänker och jag lär mig mer.	-	Jag hade tid	-
Sköter du landskapselementen annorlunda på din egen mark och arrenderad mark, varför i så fall?	-	-	Ville gå själv	-	Hade inte tid
Sköter du fler element efter att du gick med i KULT? Förekommer hässjning?	-	Muntligt	Muntligt och per brev	Muntligt	Muntligt, per brev och på kartor
Förekommer lieslätter? Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Ja	Kontrollerna inspirerar mig och sporrar mig.	En kurs om flora och fauna i betesmarker	-	Kontrollen är inspirerande, ett kvitto på sitt arbete
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	Nej	Nej	-	Nej
Sköter du landskapselementen i åker och betesmarker olika? Hur och varför i så fall?	-	Går kontinuerligt igenom betesmarkerna medan landskapselementen på åkermarken sköts mer sällan	Elementen i betesmarkerna behöver ingen skötsel	Likadan skötsel	Mer intensiv skötsel i åkern
Sköter du fler element efter att du gick med i KULT? Förekommer hässjning?	Nej	-	-	Arrendemark är ej med i KULT-stödet och sköts inte, markägare ej intresserade	Viss arrenderad mark är inte med pga stor initial insats
Förekommer lieslätter? Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	Ja	Ja	Det tror jag	Ja
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Ja	Nej	Nej	Ja	Nej
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	Inget jag reflekterat över, gårdarna var bra skötta innan	Nej, mycket har vuxit igen men olika socknar ser olika ut.	Ja, håller landskapet öppet	Ja kultur/nej natur
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	-	-	Ja, håller landskapet öppet	Ja både kultur och natur
Kan något bli bättre med KULT-ersättningen? Har du några övriga kommentarer kring arbetet med KULT-ersättningen och betesersättningen?	-	Det är bra att hela fastigheten ska skötas, nu sköts allt som syns	Det är bra	-	Vore bra att förenkla stödet
Har du några övriga kommentarer kring arbetet med KULT-ersättningen och betesersättningen?	-	Bra kontakt med Ist, positiva, hjälpsamma, förstående	Kommer söka igen, vill ha mer rådgivning, Ist är mycket positiva och trevliga	-	Bra kontakt med länsstyrelsen i Kronoberg. Stenrösen i betesmark saknas i stödet

Frågor/Gårdar	Kronoberg 6	Dalarna 1	Dalarna 2	Dalarna 3	Dalarna 4
Totalareal åker och bete	146	25	66	140	27
Huvudsakliga produktion		Kött, Natur/kulturvård	Mjök	Kött	Självhushållning, Natur/kulturvård
Mjölkkor	>100	-	9 kor + 9 kvigor	-	2
Köttdjur	37284	-	-	16	-
Får		10	-	-	-
Annan		-	-	-	3 hästar
Gröda	Vall	-	Spannmål och vall	Vall	Spannmål och vall
Ekologisk produktion	Nej	Ja	Nej	Ja	Ja
Brukat gården sedan	1974	1987	1987	1996	1984
Antal år med KULT-stöd	5	10	10	5	10
Har du upplevt skillnad mellan gamla och nta KULT-ersättningen? På vilket sätt?		Nej	Nej	Nej	Ja, nogre krav tidigare samt något högre ersättning. Det har blivit mer generaliserat.
Hur sköttes kulturelementen innan ersättningen kom?	Brukningmässigt, om det var ivägen i produktionen	Stort sett likadant, röjer kring odlingsrösen i större utsträckning.	Likadant	Likadant	Likadant
Vilka element är viktiga för bygdens karaktär?	Stenmurar	Odlingsrösen	Svårbrukad åker	Svårbrukad åker	Hjässor, beten
Vilka element anser du vara viktigast att sköta? Varför?	I åker: Stenmurar. I bete: odlingsrösen	Brukningsvägar	Svårbrukad åker	Svårbrukad åker	Hjässor, beten
Vilka element är svåra att sköta eller tar längst tid?	Stenmurar med 50-talsupplag	Slätterängen, hässjor	Odlingsrösen	Svårbrukad åker	Diken, lieslätter
Vilka element är lätta att sköta eller går snabbast att sköta?		Brukningsvägar	Diken, åkrar, brukningsvägar	Brukningsvägar	De i betesmarkerna
Skulle du vilja ha annorlunda ersättning för något element?	Ingen synpunkt	1) Ersättning för brukningsvägar även i betesmark. 2) Ersättning för hässjning över en femårsperiod istället för enskilda år.	Nej	Nej	Lieslätter av diken borde ge ersättning
När på året och hur sköter du dina element?		Juli, traktormanuell slätter samt röjsnöre i diken.	Hösten	Juli, slätter	Sommartid
Skulle du vilja sköta något element på annorlunda sätt än kraven? Anser du att något skötselkrav är negativt för bevarandet eller för flora och fauna?	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
Vilken/vilka är den viktigaste anledningen/de viktigaste anledningarna för skötsel av landskapselementen?		Upplever tydligare tidigare generationers brukande. Ett vackrare odlingslandskap. Ett rikare fågelliv.	Upplever tydligare tidigare generationers brukande. Ett vackrare odlingslandskap. Ersättningen.	Igenväxning, den odlingsbara marken minskar. Ett vackrare odlingslandskap.	Naturvärden. Upplever tydligare tidigare generationers brukande. Ett vackrare odlingslandskap. Ett rikare fågelliv. Ersättning.
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	Ja, fältvandring	Kurs, fältvandring	Fältvandring	Ja
Har du skötselplan?	Nej	Ja	Nej	Nej	Ja av projektkonställd på lst
Har du åtgärdsplan?	Ja	Ja	Nej	Nej	Ja
Har du gjort KULT-ersättningsansökan, själv eller du anlitat en konsult?	Konsult 2004, 2006	Själv 2001	Själv 2005	Själv 2003	Själv 2003
När har du haft kontroll?		Direkt respons, jag kan försvara min skötsel samt få tips och idéer.			
Varför var du med på kontrollen? Varför var du inte med på kontrollen?	Ville inte		Var delvis med men behövde jobba.	Lst klarade sig själva. Var delvis med.	Intresserad och hemma.
Hur fick du information om skötselbehov etc efter kontrollen?	Muntligt, brev, kartor	Muntligt, brev	Muntligt	Muntligt, brev	Muntligt, brev
Har någon aktivitet inspirerat dig till skötsel av dina landskapselement? Har någon aktivitet påverkat dig negativt?	Jag har inspirerats av rådgivare till bete av fågator Kontrollstraff	Skötselplan, betesmarker Nej	Ja genom kurser och kontroll har jag fått reda på hur jag ska sköta olika element. Nej	Nej	Floravandringar Nej
Sköter du landskapselementen i åker och betesmarker olika? Hur och varför i så fall?	Nej	Bete sköter sig själv till stor del, rösen behöver röjas även i betesmark.	Djuren sköter arbetet i betesmark.	Nej, det som betas gås över för att kontrollera att ingen sly finns.	Djuren sköter i betesmark, men slyröjning behövs.
Sköter du landskapselementen annorlunda på din egen mark och arrenderad mark, varför i så fall?	Markägare sköter elementen	-	Nej	Nej	-
Sköter du fler element efter att du gick med i KULT? Förekommer hässjning?	Nej	Ja, odlingsrösen och diken	Nej	Nej	Ja, har blivit mer uppmärksam och odlingsrösen sköts i större utsträckning.
Förekommer lieslätter?	Nej	Ja, till viss del	Nej, sporadiskt kring gården.	Nej	Ja
Har kulturvärdena/naturvärden förstärkts av KULT-ersättningen?	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja
Har kulturvärden/naturvärden förstärkts av betesersättningen?	Nej	Ja	Ja, delvis	-	Ja
Kan något bli bättre med KULT-ersättningen?	Markägaren ska kunna söka KULT-stöd själv på utarrenderad mark	Fortfarande för plåtrigt. Byråkratiskt uppbyggt och tunggrott. Svårt att få en översikt över hur olika stöd påverkar varandra.	Ingen åsikt		Inte direkt, all info finns om man tar tid att läsa och man kan alltid ringa till lst för att få hjälp. Dessutom är det viktigt att man inte söker för mer än det man har.
Har du några övriga kommentarer kring arbetet med KULT-ersättningen och betesersättningen?	Trevliga kontrollanter, god relation med dem.	-	-	-	-

Frågor/Gårdar	Dalarna 5	Östergötland 1	Östergötland 2	Östergötland 3	Östergötland 4
Totalareal åker och bete	19?	240	85	36	90
Huvudsaklig produktion	Mjölk, kött	Mjölk, spannmål	Kött	Vallodling, hålla öppet	Mjölk
Mjölkkor	7	70 + 50 rekrytering	0	-	25
Köttdjur	8	1	37	-	-
Får				15	-
Annan	1 häst			-	-
Gröda	Spannmål och vall	Spannmål, vall och oljeväxter	Vall	Vall	Spannmål och vall
Ekologisk produktion	Delvis	Delvis	Nej	Ja	Delvis
Brukat gården sedan	1980	1986	1999	1985	1967
Antal år med KULT-stöd	10	10	5	3	10
Har du upplevt skillnad mellan gamla och nta KULT-ersättningen? På vilket sätt?	Nej	Grässkötsel borttaget samt att fler träd och buskar får finnas kvar	-	-	Lättare att sköta idag utan grässkötsel
Hur skötes kulturelementen innan ersättningen kom? Vilka element är viktiga för bygdens karaktär?	Likadant	Mer intensivt skött efter stöden infördes	Lite bättre skötsel, ingen större skillnad	Ingen skötsel innan stöden	Buskade med röjsåg ibland vid behov
Vilka element anser du vara viktigast att sköta? Varför?	Helheten är viktigast	Stenmurar och stensträngar	Inga	Inga	Alla element, ff.a. stenrosen
Vilka element är svåra att sköta eller tar längst tid? Vilka element är lätta att sköta eller går snabbast att sköta?	Alla Svårbrukad åker, hässja men kanske det mest beror på avståndet till gården snarare än själva elementet.	Stenmurar	Diken	Haqmarkerna	Alltina, särskilt utmed E4:an
Skulle du vilja ha annorlunda ersättning för något element?	Vill ha betalt för mjölk och kött.	Diken tar längst tid	-	Inga	Stenkonstruktionen
När på året och hur sköter du dina element?	Diken	Stenmurar	Diken och brukningsvägar	Inga	De utan buskar
Skulle du vilja ha annorlunda ersättning för något element på annorlunda sätt än kraven?	Nej	Diken har för låg ersättning men de ger också störst nytta med skötseln och dikesrensningen. Stenmurar och brukningsväg bra ersättning.	Har ej tänkt på det viset	Betesskötsel	Nej
Anser du att något skötselkrav är negativt för bevarandet eller för flora och fauna?	Juni/juli	Diken sköts i samband med vallbrott och träda. Oftast höst och vår.	sommartid	I huvudsak på sommaren när det finns tillfälle	Vinterhalvåret
Vilken/vilka är den viktigaste anledningen/de viktigaste anledningarna för skötsel av landskapselementen?	Nej	Kraven på avbeting på vissa beten är för höga. Det blir inte tillräcklig tillväxt på djuren.	-	Skyddszonerna ska putsas när inte trädorna får putsas.	Vill spruta med round up. Vill inte kalhugga stenrosen och åkerholmar.
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	Jägare tycker att fler småbuskar och enar ska lämnas.	Nej		Vill spara buskar åt smååglarna ibland
Har du skötselplan? Har du åtgärdsplan? Har du gjort KULT-ersättningsansökan, själv eller du anlitat en konsult? När har du haft kontroll?	Upplever tydligare tidigare generationers brukande. Ett vackrare odlingslandskap.	Ersättningen, ett vackrare jordbrukslandskap. Därefter bättre jordbruksproduktion och upplever tydligare tidigare generationers brukande.	Bättre jordbruksproduktion och ett vackrare jordbrukslandskap	Ersättningen och ett vackrare jordbrukslandskap	Ersättningen och bättre produktion
Varför var du med på kontrollen? Varför var du inte med på kontrollen?	Ja	Ja, skötsel av betesmarker. Kurs om överloppsbyggnader.	Ja, i det gamla stödet	Ja en kurs om betesmarker	Ja
Hur fick du information om skötselbehov etc efter kontrollen?	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej
Har någon aktivitet inspirerat dig till skötsel av dina landskapselement? Har någon aktivitet påverkat dig negativt?	Nej	Ja	Ja	Ja	Ja
Sköter du landskapselementen i åker och betesmarker olika? Hur och varför i så fall?	Konsult 2002	Konsult 2004	Konsult 2003	Själv 2004	Konsult 2003
Sköter du landskapselementen annorlunda på din egen mark och arrenderad mark, varför i så fall?	Visade runt.	Var med i början, hade inte tid sen. Ville ha direkt info.	-	-	Nyfiken, tycker det är spännande att se vad kontrollanterna tycker
Sköter du fler element efter att du gick med i KULT? Förekommer hässjning?	-		Visste inte om det	-	-
Förekommer lieslätter?	Muntligt, brev	Per brev och på kartor.	Per brev och på kartor	Muntligt, per brev och på kartor	Muntligt, per brev och på kartor
Har kulturvärdena/naturvärden förstärkts av KULT-ersättningen?	Nej	Ja, kurs om överloppsbyggnader. I övrigt nej.	En resa som gjordes	Nej	Kursdag med länsstyrelsen och rådgivning i samband med åtgärdsplan
Har kulturvärdena/naturvärden förstärkts av betesersättningen?	Nej, men om djuren betat av ordentligt så sköts elementen.	Kontroll, drog ner arealen	-	Nej	-
Kan något bli bättre med KULT-ersättningen? Har du några övriga kommentarer kring arbetet med KULT-ersättningen och betesersättningen?	Nej	Prioriterar skötseln av betesmarker före åker. Det ger bättre bete för djuren.	Nej	Skötsel i ff.a. betesmarkerna	Beten sköts var tredje år, övrigt vad tiden hinner med.
	Nej	Nej	Har inget arrende	-	Nej
	Nej	Ja	Nej	-	Ja
	Ja	Nej	Nej	Nej	Nej
	Nej	Nej	Nej	Nej	Nej
	Nej	Ja, igenväxningen har minskat. Elementen framträder tydligare.	Nej	Ja	Ja landskapet är öppnare
	Nej	Ja, landskapet är öppnare	Nej	Ja, markerna blir öppnare	Ja, floran blir artrikare
	år, alternativt att man ej blir återbetalningskyldig för redan utfört arbete. Långt med 5 årigt åtagande när man blir äldre. Mindre byråkrati, skriv så en vanlig människa förstår. Använd enkla ord.	För hårt beteskrav. Åkerholmar större än 1000 ha saknas.	-	Större åkerholmar borde vara berättigade till stöd.	Jag tycker det är bra. Jag kommer att söka igen.
			-	-	

Frågor/Gårdar	Östergötland 5	Östergötland 6	Västerbotten 1	Västerbotten 2
Totalareal åker och bete	125	60	57	65
Huvudsakliga produktion	Spannmål, potatis	Spannmål	Mjök	Mjök
Mjölkkor	-	-	6 + 6 rekrytering	25 st
Köttdjur	-	-	-	-
Får	-	-	-	-
Annan	-	-	-	-
Gröda	Spannmål, potatis	Spannmål och vall	spannmål, vall, potatis	Spannmål och vall
Ekologisk produktion	Nej	Nej	Delvis	Nej
Brukat gården sedan	1983	1979	1971	1988
Antal år med KULT-stöd	5	5	10	10
Har du upplevt skillnad mellan gamla och nta KULT-ersättningen? På vilket sätt?	-	-	Nej	Nej
Hur sköttes kulturelementen innan ersättningen kom? Vilka element är viktiga för bygdens karaktär?	På samma sätt men är lite noggrannare idag Byggnader, stora mangårdsbyggnader	På samma sätt Vallgraven - bred och djup, en tall, björk samt ett vårdträd	På samma sätt Vet inte, helheten är viktigast	Ungefär som nu Öppna diken, lador och brukningsvägar
Vilka element anser du vara viktigast att sköta? Varför?	Alléerna är viktigast för att få skönhetsupplevelse. För produktionen är det diken och vägar	Diken för produktionens skull	Vet inte, helheten	Diken för produktionen
Vilka element är svåra att sköta eller tar längst tid? Vilka element är lätta att sköta eller går snabbast att sköta?	Diken och putsning på fasta trädor	Ett särskilt dike med mer sly i än de andra.	Inget	Skötsel av lador är tidskrävande
	-	Alla är enkla	Alla	Diken, brukningsvägar
Skulle du vilja ha annorlunda ersättning för något element?	Nej	Nej	Nej	Mer överlag
När på året och hur sköter du dina element?	Slyröjning 1 gång/5 år, rensning 1 gång/20 år	När det är fruset på vintern	Hässjor på sommaren, slyröjning eftersom ffa på hösten	Hösten, då använder jag släntklippare på brukningsvägar och diken
Skulle du vilja sköta något element på annorlunda sätt än kraven? Anser du att något skötselkrav är negativt för bevarandet eller för flora och fauna?	- För fåglar, raphöns och fasaner är det bra med buskar	Nej	Nej	Nej
Vilken/vilka är den viktigaste anledningen/de viktigaste anledningarna för skötsel av landskapselementen?	Ersättningen	Bättre produktion och ett vackrare jordbrukslandskap	Alltid gjort det, man upplever tydligare tidigare generationers brukande, ett vackrare odlingslandskap och viss betydelse är ersättningen.	Bättre produktion och ett vackrare jordbrukslandskap
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	Nej	Ja	Ja
Har du skötselplan? Har du åtgärdsplan? Hur har du gjort KULT-ersättningsansökan, själv eller du anlitat en konsult? När har du haft kontroll?	Nej Nej Konsult 2003	Nej Nej Konsult 2003	Ja Ja Själv 2003	Ja Ja Själv 2003
Varför var du med på kontrollen? Varför var du inte med på kontrollen? Hur fick du information om skötselbehov etc efter kontrollen?	- Hade inte tid Per brev och på kartor	- Hade inte tid	- Ville inte ha med mig Muntligt	- Hade inte tid Per brev och på kartor
Har någon aktivitet inspirerat dig till skötsel av dina landskapselement? Har någon aktivitet påverkat dig negativt?	- -	Nej Nej	Ja en utbildning och byns kulturvärden, långrandigt med inspirerande Nej	Ja, en infodag Nej
Sköter du landskapselementen i åker och betesmarker olika? Hur och varför i så fall?	-	-	Nej	Nej
Sköter du landskapselementen annorlunda på din egen mark och arrenderad mark, varför i så fall?	Nej	-	Samma skötsel	-
Sköter du fler element efter att du gick med i KULT? Förekommer hässjning? Förekommer lieslätter?	Nej Nej Nej	Nej Nej Nej	Lador längre bort från gården Ja	Ja, fler element i åkern Nej
Har kulturvärdena/naturvärden förstärkts av KULT-ersättningen? Har kulturvärden/naturvärden förstärkts av betesersättningen?	Nej, på slätten är det ingen skillnad, i skogsbygden är landskapet öppnare På slätten är det inte någon skillnad	Osäker på slätten	Stor betydelse för värdena i landskapet	Ja Ingen skillnad
Kan något bli bättre med KULT-ersättningen? Har du några övriga kommentarer kring arbetet med KULT-ersättningen och betesersättningen?	Nej -	- -	Nej	- -

Frågor/Gårdar	Västerbotten 3	Västerbotten 4	Västerbotten 5
Totalareal åker och bete	157	400	71
Huvudsaklig produktion	Kött och vall	Mjölk, kött	Grisproduktion och örnsaker
Mjölkkor	-	120 + 130 rekryt	-
Köttdjur	80	-	-
Får	-	-	-
Annan	-	-	26 grisar
Gröda	Spannmål, vall och potatis	Gräs	Spannmål, vall, grönsaker, hampa
Ekologisk produktion	Nej	Nej	Ja
Brukat gården sedan	1980	1982	1976
Antal år med KULT-stöd	4	5 år	5 år
Har du upplevt skillnad mellan gamla och nta KULT-ersättningen? På vilket sätt?	-	Nej	-
Hur sköttes kulturelementen innan ersättningen kom?	Ungefär som nu	Ungefär som nu	Var ingen särskild skötsel, sly röjdes ibland
Vilka element är viktiga för bygdens karaktär?	-	Brukningvägar	Diken
Vilka element anser du vara viktigast att sköta? Varför?	Allting, diken är dock viktigast för produktionen, men hinner inte med	Diken och brukningsvägar	Vägrenar och diken
Vilka element är svåra att sköta eller tar längst tid?	Skötsel av svårbrukad åker tar tid	Inga	Diken växer igen snabbt
Vilka element är lätta att sköta eller går snabbast att sköta?	-	Alla	Vägrenar slås enkelt
Skulle du vilja ha annorlunda ersättning för något element?	Nej	Nej	Nej
När på året och hur sköter du dina element?	Hösten, ibland på sommaren	Hösten	På våren i maj
Skulle du vilja sköta något element på annorlunda sätt än kraven?	röja sly med längre mellanrum	Nej	Vill sköta dem bättre
Anser du att något skötselkrav är negativt för bevarandet eller för flora och fauna?	Nej	Nej	Röjning av åbrinkar
Vilken/vilka är den viktigaste anledningen/de viktigaste anledningarna för skötsel av landskapselementen?	Upplever tydligare tidigare generationers brukande, ett vackrare odlingslandskap	Ersättningen, bättre produktion och ett vackrare jordbrukslandskap	Ett vackrare jordbrukslandskap, tidigare generationers brukande och ersättning samt bättre produktion i fallande ordning
Har du deltagit i någon info/utbildningsdag inom KULT-ersättningen/betesersättningen?	Nej	Nej	Ja
Har du skötselplan?	Nej	Nej	Nej
Har du åtgärdsplan?	Nej	Nej	Nej
Har du gjort KULT-ersättningsansökan, själv eller du anlitat en konsult?	Själv	Själv och tillsammans med konsult	Själv
När har du haft kontroll?	2003	2003	2002
Varför var du med på kontrollen?	-	-	-
Varför var du inte med på kontrollen?	Aldrig tillfrågad	Litar på kontrollanten	Behövde inte
Hur fick du information om skötselbehov etc efter kontrollen?	Per brev och på kartor	Muntligt, per brev och på kartor	Muntligt, per brev och på kartor
Har någon aktivitet inspirerat dig till skötsel av dina landskapselement?	Inget	Kontrollen	Informationsdagen
Har någon aktivitet påverkat dig negativt?	Kontrollen	Nej	Nej
Sköter du landskapselementen i åker och betesmarker olika? Hur och varför i så fall?	-	-	-
Sköter du landskapselementen annorlunda på din egen mark och arrenderad mark, varför i så fall?	-	Sköter egna gården bättre än de arrenderade, beror på kraven från arrendatorn	-
Sköter du fler element efter att du gick med i KULT?	Nej	Nej	-
Förekommer hässjning?	Nej	Nej	Nej
Förekommer lieslätter?	Nej	Nej	Nej
Har kulturvärdena/naturvärden förstärkts av KULT-ersättningen?	Nej	Ja, till viss del	Nej
Har kulturvärden/naturvärden förstärkts av betesersättningen?	Nej	-	Ja
Kan något bli bättre med KULT-ersättningen?	Stödet måste förenklas	Kortare bindningstid på stödåtaganden	Funkar bra
Har du några övriga kommentarer kring arbetet med KULT-ersättningen och betesersättningen?		Bra kontakt med länsstyrelsen	-

Svar på frågor till experter/handläggare vid länsstyrelser

Utvärdering av regionala och lokala erfarenheter av hur skötseln av landskapselement med miljöersättning påverkar landskapselementens bevarandestatus. Intervjustudien är genomförd inom projektet CAP:s miljöeffekter.

Länsstyrelse	Intervjuade experter/handläggare	Intervjuare
Västerbotten (AC) 2006-10-26	Jan Banstorp, kontrollant Helena Wikberg, kulturlandskapsantikvarie Malin Karlsson, biologisk mångfald	Anna Sandström Lennart Klang
Dalarna (W) 2006-11-03	Märta Ohlsson samordning och rådgivning inom KULM 1 Ann-Catrin Nordin stödsansvarig kulturmiljöstödet	Jessica Karlsson Gerhard Flinck Ingela Nordin
Kronoberg (G) 2006-11-07	Lars-Erik Englund, arkeologi Mikael Rolfsson, kontrollant Robert Simonsson, rådgivare	Anna Sandström Sune Jönsson
Östergötland (E) 2006-11-16	Annelie Claesson, KULT-ersättningsansvarig Kompletteringar: Marcelle Johansson, rådgivare biologisk mångfald Sten Persson, tidigare stödsamordare på länsstyrelsen.	Anna Sandström Sune Jönsson

Skötsel av landskapselement

Vad tycker ni om den pågående hävden, är det vanligen för svag, lagom eller för hög?
Olika element? Vilka är vanligen mest igenväxta?

Svar AC: Mycket varierande från noggrann skötsel till ingen skötsel alls. Den pågående hävden är generellt bättre när det har varit kontroll. Generellt sköts inte landskapselementen fullt ut, t.ex. ris tas inte bort. Byggnader nära gården och "finare" byggnader som t.ex. kornbodar sköts bättre än de längre ifrån gården. Problem med sly vid byggnaderna.

Svar W:

- I stort för svag, om man ser på alla marker även de som inte har stöd.
- Stor förbättring i marker med stöd.
- Problem med arrendemark, får inte röja i samma utsträckning av markägaren.
- Diken, åkerholmar

Svar G: Hävden är för svag för att kulturvårdens objekt ska bevaras och framhävas i landskapet. 62 fornlämningslokaler vårdas som fornlämnningar i KULT-stödet. Naturvärdet

är ofta knutet till småskaligheten i landskapet och här bedöms hävden vara tillräcklig. Åkerholmar har en tendens att vara mer igenväxta än andra element. Diken är däremot mer lättskötta och öppna. De som gränsar till skog är ofta mer igensatta och igenväxta.

Svar E: Slätt och mellanbygd: Öppet och välhävdad.
Skogsbygd: Mer eftersatt.
Diken oftast mest igenväxta.

Hur upplever ni att skötseln av de olika typerna av landskapselement fungerar?

Svar AC: Mycket varierande.

Svar W:

- Gårdsnära element lättast att sköta.
- Gårdar med djur bättre skötta
- Lokala skillnader
- Brukningsvägar vanligen välskötta, diken och åkerholmar sämst
- Överloppsbyggnader lite så och så med, det finns en osäkerhet om hur nära man vågar köra och ha djuren.

Svar G: Svårskötta stenmurar med mycket 50-talssten sköts sämre p.g.a. av de är svåra att röja. Stenelement är svårskötta överlag p.g.a. att det är svårt att komma intill med röjsåg. Solitärträd, alléträd, diken och brukningsvägar är lättskötta och den skötseln fungerar bra.

Svar E: Åkerholmar: Ofta diskussioner om vilt – skötsel/öppet. Brukar kunna övertyga om betydelse att öppna upp.

Har ni exempel på positiva effekter av särskilda råd?

Svar AC: Direkta muntliga råd ger bäst effekt. Resultat från en enkät om rådgivningen i länet uppgav 80 % av brukarna att de förbättrat skötseln efter rådgivningen.

Svar W:

- Samband mellan olika element och strukturer, helhetsbilden väldigt intressant.
- Varje sten är en famnbörda

Svar G: Viktigaste målet är att minska arbetsbelastningen och få bättre kulturmiljöeffekt med råden. Rådgivning kring arbetsteknik, vilka maskiner som kan användas, hantering av ris och tipsa om entreprenörer är viktigt. Exempel på råd kan vara att göra högstubbar på asp för att minska aspsly.

Svar E: Rådgivningen ger ofta en puff i rätt riktning. Kontrollen är också en form av rådgivning.

Är 1996 års skötselkrav med årlig grässkötsel bättre än nuvarande skötselkrav som saknar krav på grässkötsel? I så fall varför? Flora, fauna?

Svar AC: Det var inte bättre med 1:a periodens krav på grässkötsel. Det avskräckte många från att söka. Lieentusiaster tappade intresset när skötselbördan blev för stor. Man skulle överväga selektiva miljöersättningar, t.ex. åtgärdsplan för artrika kanter kring landskapselement.

Svar W:

- Skulle vara bättre för flora och fauna men folk mäktar inte med det och ersättningen för låg.
- God intention men inte genomförbart.

Svar G: Nej, Det var inte praktiskt genomförbart. Det är positivt fläckvis, lieslätter är positivt för flora och bästa fornvården, men det skrämde bort brukare.

Svar E: Bra att det togs bort, skrämde många från att söka.

Finns det exempel där grässkötsel medför negativa konsekvenser, i så fall vilka?

Svar AC: Skrämde bort lantbrukare.
Kunde uppstå överdriven skötsel (typ gräsmattor).
Det förstör häckningsmiljöer för storspoven.
Skogsbrynen blir eftersatta.

Svar W:

- Nej oftast inget problem
- Enstaka ställe där betesdjuren trampat sönder

Svar G: Negativa konsekvenser för djurlivet. Fåglar som raphöns och fasaner är beroende av frösättning hos gräs. Grodor, kräldjur och insekter som övervintrar är inte beroende av hävden.

Svar E: Nej, kulturelementen är synliga ändå.

Finns det exempel där röjning medför negativa konsekvenser, i så fall vilka?

Svar AC: Rismaterialet ligger kvar i allt för stor omfattning.

Svar W:

- När man röjer fel mark, där det inte finns några värden i fältskiktet utan värdena är knutna till träden.
- När man röjer för mkt på en gång, röjgödslingseffekt
- Inget negativt när det gäller landskapselementen

Svar G: Röjning är negativ om den genomförs felaktigt men det är sällan problemet, utan problemet är allt som oftast för lite röjning.

Svar E: Diken som är mycket igenväxta, där diket grävs med skopa för att få bort allt. Flora och fauna försvinner när det grävs ut så drastiskt.

Finns det exempel på tydliga målkonflikter i hur skötseln ska utföras?

Svar AC: För tidig slyröjning medför problem för fågellivet.
För mycket fokus på slätter- och betesmarker ger för litet fokus på landskapselementens skötsel, åkermark.

Svar W:

- Ja, reglerna och hur folk tycker det ska se ut stämmer inte alltid överens
- Många tycker det är fint med björkar som står med jämna mellanrum
- Brukaren vill vanligen röja mindre än reglerna

- Mkt knutet till traditioner, far och farfar gjorde så (positivt).
- Landskapsbilden kontra nya naturvärden

Svar G: Diken: Beskuggat dike fungerar längre. Öppet dike växer igen snabbare och måste rensas oftare. Gynnar groddjur.

Åbrink (ej med i stödet längre): fisk (lax) vill ha skuggigt, öppet, solbelyst är knutet till kulturlandskapet.

Svar E: Nej

Skulle riktade planer (åtgärdsplaner) vara bra? Behövs särskilda/extra skötselplaner?

Svar AC: Ja, framför allt för naturvärden i anslutning till landskapselement. Inte bra att man måste söka på hela enheten utan att man borde kunna välja vad man ska söka på.

Svar W:

- Riktade åtgärdsplaner med konkreta och handfasta råd, praktiska samt hur det ska se ut och vad som ska borta vore bra
- Skötselplaner finns i en del fall, och är uppskattade. Vet ej om råden följs i så stor utsträckning – vilket nog beror på tidsbrist snarare än brist på intresse.

Svar G: Ej realistiskt. Går ej att göra generellt som för betesplaner. Nu görs 5-10 st särskilda skötselplaner som är kopplade till KULT-stödsåtagandet.

Svar E: Det är ett detaljrikt stöd. Åtgärdsplaner / skötselplaner vore bra, t.ex. per elementtyp. Viktigare med rådgivningar med kort sammanfattning av skötsel.

Har ni några exempel på hur olika artgrupper påverkats positivt eller negativt?

Svar AC: Mest positivt. För hävdgynnade växter är gräskötsel positivt. Värdefulla träd lämnas kvar.

Fel tidpunkt för skötsel kan vara ett problem.

Svar W:

- Nej

Finns det någon utvärdering av skötseln som ni känner till? Hur har den fungerat?

Svar AC: Ja, enkät om markernas mångfald. Bra.

Svar W:

- Ingen utvärdering finns, utöver kontroller

Svar G: Nej. I kontrollen kan avvikelser mätas. Idag har 80-90% avvikelse p.g.a. att nästan alla har någon avvikelse.

Svar E: Nej

Hur påverkar skötseln av landskapselementen natur- och kulturvärdena på landskapsnivå, har ni märkt någon förändring eller tror att det blir det i ert län?

Svar AC: Ser trevligare ut, bromsar igenväxning, problem att odling och betesdjur försvinner. Öppnare landskap positivt för storspoven.

Svar W:

- Det har skett en ökning av antalet landskapselement som sköts
- Ringar på vattnet grannar inspireras av varandra att det ser välskött ut
- Inte sätt några förändringar i stort ännu

Svar G: Det märktes en påtaglig förändring när miljöstödet kom 1996. Skötseln av kulturmiljöerna blev bättre men har mattats av efter hand. Effekt på naturmiljön kan inte härledas till skötsel av landskapselementen.

Svar E: Ja, de som är positiva tycker att landskapet blivit mer öppet.

Har ni märkt någon skillnad i landskapselementens skötsel mellan åkrar och betesmarker?

Svar AC: Ja, mer slitage på byggnader i betesmarker. Landskapselement sköts naturligt genom bete.

Svar W:

- Elementen tydligare i betesmark eftersom gräset betas av, oftare igenväxning i själva elementen i betesmark, träd och sly i elementen.

Svar G: Lantbrukarna har blivit bättre på att hävda betesmarkerna och därmed har även landskapselementens skötsel blivit bättre i betesmarkerna.

Svar E: I betesmark ska allt betas och marken ska hållas fri från igenväxning. I den mån betesmarken är välskött är skötseln kanske rent av bättre i betesmarken eftersom det på åkermarken inte finns krav på att ta bort gräs. Å andra sidan kan landskapselement i betesmark vara svåra att upptäcka och det är inte alla element som omfattas på samma sätt som i kulturmiljöersättningen. Ibland kan det även uppträda konflikter mellan biologiska värden och kulturmiljövärden, exempelvis när hävdgynnade träd står i gravar. I betesmarker sparas mer träd och buskar än i KULT-stödet.

Behöver man förbättra/tydliggöra skötselbehov av landskapselement i betesmarker? Hur i så fall?

Svar AC: Nej inte generellt. Men slitage kan vara ett problem, t.ex. byggnader och diken. Landskapselement i betesmarker väcker ofta intresse.

Svar W:

- Tala om att det inte ska stå sly och träd i eller nära inpå elementen i betesmarken heller

Svar G: Det behöver man. Det är viktigt att tydliggöra vilka mål man kan sätta upp regionalt/lokalt. Vad ska prioriteras för att bevara natur- och kulturvärden i ett landskapsperspektiv.

Svar E: Tydligare skötselkrav i åtgärdsplanerna.

Upplever ni en skillnad på skötsel av landskapselement mellan brukare som har KULT-stöd och de som inte har? Vilka är de viktigaste skillnaderna i så fall?

Svar AC: Ja, mer igenväxning hos de som inte har stöd. Småbrukare har inte stöd i önskvärd omfattning idag (3000 kr nivå).

Svar W:

- Ja troligen, längre från gården sköts mer av den som har stöd än den som inte har samt fler element sköts. Man väljer ut vilka element som ska skötas i större utsträckning när man inte har.
- Många som inte är med sköter också elementen.

Svar G: Små gårdar: Skötsel mer lika mellan de som har stöd och de som inte har. De har ofta en förankring till platsen och har ett likartat intresse av att hålla landskapet öppet. Större gårdar: De har inte tid att hålla landskapet öppet utan stöd. Gårdar utan stöd är mer igenväxta än de med stöd.

Svar E: Nej, det är inte så tydligt

Upplever ni en skillnad på skötseln av landskapselement mellan egna gården och arrendemark? Hur?

Svar AC: Ja mer förbuskning på arrendegårdar. Orsak, brukarens intresse är mindre och/eller ägaren krav och intresse styr. Otydliga överenskommelser med ägaren om vad man får göra.

Svar W:

- Får ej röja på arrendemark i tillräcklig utsträckning, ska ha till ved, vill inte stöta sig med den som man arrenderar ifrån.

Svar G: Stor skillnad. Skötseln är bättre på den egna marken. Förutom att lantbrukaren ofta har mindre anknytning till arrendemarken är det ofta oklarheter om vad som gäller för skötseln, ibland får de inte ens röja.

Svar E: Egna gården bäst skött. Ny arrendegård kan vara bra. Äldre arrende är det nästan alltid mer buskar och sly. Otydliga överenskommelser mellan markägare och arrendator.

Har elementens kultur/naturvärdena förändrats efter införandet av KULT-stöd?

Svar AC: Ja, en förstärkning på redan kända objekt, vid enskild rådgivning tillkommer ofta fler.

Svar W:

- Ja de som öppnats upp har förstärkts
- Estetiska värden
- Fler sköts

Svar E: Ja, elementen har fått ökad skötsel vilket synliggjort elementen. Det är lite mindre av viltvårdstänkande över skötseln av en åkerholme och mer att lyfta fram formen och ev. äldre träd och buskar växer inte längre in i uppkommande sly. Över huvud taget finns det mindre av igenväxningstendens i och kring åkerytor. Vad det gäller enstaka fornlämningar som stensättningar om de ligger i åkermiljö så är jag inte lika säker på om de har blivit mer synliga och bättre skötta.

Är det något landskapselement som saknas i det nuvarande KULT-stödet som är viktigt för landskapsbilden? I så fall vad?

Svar AC: Skogsholmar i åkermark. Åkerholmöarna i norrland är ofta skogbevuxna och det känns inte naturligt att öppna på dem på samma sätt som de i södra Sverige.

Svar W:

- Långrösen, klassas nu som ett odlingsröse men lika mkt jobb som stenmur – längdersättning borde vara högre än för murar

Svar G: Vägrenar längs allmänna vägar. Ofta blir det en vägg av igenväxningsvegetation som skymmer landskapsbilden mellan åkern och vägen.

Svar E: Hela elementen borde vara godkända inte bara den del som ligger utmed åkermarken. Kan dock bli svårt att avgränsa. KULT-stödsregler och regler för biotopskyddet samstämmer inte med varandra vilket skapar förvirring.

Ställer ni krav på skötsel av landskapselement i åtgärdsplaner för betesmark? Om ja: Är det systematiskt använt? Ställer ni andra krav än för landskapselement i KULT-stödet?

Svar AC: Nej, inget särskilt.

Svar W:

- Nej i princip inte

Svar G: En stor skillnad är att en betesmark ska ha ingen negativ påverkan. Detta medför att många marker med höga kulturhistoriska värden inte kommer med i åtgärdsplanen trots skötselbehov (reglerna är dock ändrade nu). Jordbruksverket har vid kontrollutbildningar sagt att vi t.ex. skall tolerera mer träd (även av igenväxningskaraktär) vid diken i betesmarksstödet. Detta har i viss mån inneburit en mindre hård bedömning av igenväxning vid vissa landskapselement. Det blir ofta en väldigt liten areal igenväxning när vi skall rita in t.ex. en igenvuxen stenmur, så därför kanske detta inte alltid görs för att inte snuttifiera för mycket.

Svar E: I de fall som vi har ansett att det behövs har vi satt särskilda skötselvillkor för att gynna kulturmiljövärden eller förbud mot vinterbete när det finns risk för skada på fornlämningar. Exempel på särskilda skötselvillkor är krav på att gräset ska vara välbetat för att förtydliga kulturlämningar och utseende av träd/buskskikt där vi t.ex. kräver att inga träd eller buskar får stå i eller på kulturlämningar. Det är dock inte systematiskt använt utan i första hand i de fall där kulturvärdet är större än naturvärdet. Ofta är det svårt vid kontroll av betesmarker att se om igenväxningen står på kulturlämningar eller bara i blockrika partier.

Information om landskapselement

Hur fungerar information och rådgivningen kring landskapselement och dess skötsel? Anteckna lite om hur de olika delarna fungerar, använd listan som stöd:

Svar AC:

I stort sett bra. Största problemet är bristen på resurser (tid, pengar) för informationsarbete.

- Informationsmaterial: Skulle behöva göra konkret information om skötselkrav och kriterier för att få stöd, t.ex. en riktad broschyr anpassad för Västerbotten och Norrbotten (t.ex. åkerholmar/skogsholmar i åkermark, öppet dike/igenväxt dike).

Norrbruk i samarbete med Norrbotten län (6000 miljöstödsberättigade) används till information men för liten del om landskapselement och KULT-stödet.

- Kurser: Breda kurser om natur- och kulturvärden (ex fält- och byvandringar, agrarhistoria och historiska kartor) med skötselfrågor men inga direkt riktade kurser om skötsel av landskapselement.
- Skötselplaner: Ger bra effekt men tid och resurser saknas.
- Åtgärdsplan: Huvudsaklig verksamhet, tar tid från övrig informationsverksamhet.
- Personlig rådgivning från rådgivare till brukare på gården ger bäst effekt men är kostnadskrävande.
- Förslag på informationskanaler: Information på hemsidan bör utvecklas om skötsel av landskapselement och KULT-stödet.

Svar W:

- Informationstillfällen om KULT-stöd – mer formalia och definitioner ej så mkt skötsel, talat om de grundläggande kraven, görs i samband med info om hela stödsystemet.
 - Informationsmaterial, broschyrer mm – jordbruksverkets, egna: lador, hässjning, fåbodar, fornlämningar, delas ut vid kurs, vandringa, planer o.s.v.
 - Kurser – historiska kartöverlägg, uppmärksamma landskapselementens historiska sammanhang och behovet av skötsel
 - Skötselplaner – specifikt om skötsel, tittar på exempel element och beskriver utifrån dessa hur man ska sköta.
 - Åtgärdsplan – De uppmärksammar elementen dåligt och påpekar kanske inte att det ska röjas o.s.v. i elementen, åtgärdsplaner ofta för små ytor som inte innehåller så många element
 - Hemsida – om någon hittar dit så finns bara lite allmänt om skötsel och spår i landskapet
- Annan information: – nej

Svar G:

- Informationsmaterial, broschyrer mm: Utskick Lantbruk i Kronoberg: mycket artiklar om skötselfrågor. Vid ett tillfälle gjordes ett särskilt bildextra om skötselfrågor.
- Kurser: 1998-1999 var det mycket kurser om skötsel av landskapselement. Det är nu nedprioriterat. Har satsat på fler vinterkurser inomhus. Kommer att prioritera: Lär känna din by-kurs där skötsel av landskapselement kommer ingå som en del.
- Skötselplaner: Liten omfattning på generella rådgivningar sen åtgärdsprogrammet började. Riktade planer har nästan upphört.
- Åtgärdsplaner: Åtgärdsplaner för betesmarker och slätterängar har tagit stor del av alla resurser.
- Hemsida: Eftersom skriften Lantbruk i Kronoberg samt övriga publikationer läggs ut på hemsidan så kommer även den information som berör KULT-stödet ut den vägen. I övrigt svag information på hemsidan.
- Annan information: Alla kontrollanter ger muntlig information i samband med kontroll. Det handlar om cirka 50 företag om året för biologisk mångfald och 25 företag om året för KULT-stödet.

Svar E:

- I åtgärdsplanen har vi i regel märkt ut och beskrivit vilka kulturlämningar som finns i betesmarken. Ofta har vi även satt som mål att kulturlämningar ska vara fria från buskar, träd och sly. Problemet är att det enbart gäller de element som vi har upptäckt i fält eller som finns beskrivna i fornlämningsregistret.
- Informationstillfällen om KULT-stöd, betesstöd: Tillfällen kommer erbjudas nästa år.
- Utbildning av rådgivare har skett.
- Informationsmaterial, broschyrer mm: Ibland ingår information om skötsel av landskapselement i Grödan, länsstyrelsens utskick till lantbrukare. Grönt kort utkommer mellan utgivningarna om särskilda saker som behöver informeras om. En broschyr om fornlämningar och kulturlämningar i odlingslandskapet är på gång nästa år.

- Skötselplaner: Rådgivning kort och lång, även på telefon. Får mycket frågor om KULT-stödet och ärenden om biotopskyddet.
- Åtgärdsplaner: Stor del av arbetet.
- Hemsida: Info uppdateras en gång per halvår.

Vilken information tycker ni är viktigast att arbeta med i framtiden?

Svar W:

- Kombination av enskild rådgivning och kurser, helhetstänkande i hela byar info även till bybor som inte är direkt knutna till lantbruket

Svar G: Lär känna din by-kurser där man tar fram eget material, går i sina egna marker och sätter sina egna mål för byn.

Riktade rådgivningar är också viktigt att prioritera. Det blir konkret rådgivning om skötsel och ger stor effekt. Ibland genomförs stämpling av träd inför restaureringar i rådgivningen.

Svar E: Personlig kontakt, rådgivning och kontroll, även utskick är viktigt.

Finns det någon grupp av lantbrukare som är svårare eller lättare att informera?

Svar AC: Stora jordbruk är generellt svårare att nå ut till än små jordbruk. De små jordbruken är ofta mer intresserade av sin landsbygd. Det är stora variationer i intresse bland lantbrukare generellt, ingen entydig bild.

Svar W:

- Gamla som redan vet hur man gör kan vara svåra
- De som aldrig kommer på info är svåra
- De som har genuint intresse lätta
- Moderna brukare som vill hänga med är lätta
- Man når många kvinnor med info

Svar G: Stamkunder: Det är lätt att nå den som har stort intresse.

Mindre intresserade är svårare att nå eller att få komma ut till på rådgivning.

Svar E: Ett tag var det lättare med äldre lantbrukare. De har mer av en helhetsbild och har gården som livsprojekt.

De yngre lantbrukarna ser arbetet med som ett jobb.

Nu är inte de yngre mer svårflirtade, det har svängt. Stor egen gård sköter landskapselementen bra. Stor egen gård, många lantbruk är svåra att nå.

Små lantbrukare får man ofta bättre kontakt med.

Brukarnas intresse

Anser ni att brukarnas intresse för skötsel av landskapselement har förändrats sedan KULT infördes? Hur?

Svar AC: Ja det har ökat genom att man satt fokus på natur- och kulturvärden.

Svar W:

- Ja, intresset har ökat
- Ökat förståelse och man har fått motiv till skötsel

Svar G: Det finns en tendens att intresset har ökat för skötsel av landskapet. Intresset sprider sig när de ser resultatet på andra gårdar.

Svar E: Känslan är att intresset ökat. De påminns om att det sköttes förr och de blir positiva till skötseln i och med att KULT-stödet införts. Många vet att de har kulturlämningar även i betesmark och hoppas på att det i sig gör att de kan få den högre ersättningen när det gäller miljöersättning för betesmark. Andra har blivit intresserade efter att vi har visat att det finns kulturlämningar när vi har upprättat åtgärdsplanen. Det är dock olika huruvida man verkligen blivit aktiv och tagit bort igenväxningen oavsett om det finns kulturlämningar eller inte i betesmarken. Jag är övertygad om att en ökad kunskap har tillförts jordbrukarkåren. Ökad kunskap leder alltid till något positivt. Det är svårare att medvetet motverka det som respektive stöd är till för att värna.

Vilka tror ni är lantbrukarnas största drivkrafter för skötsel av landskapselement?

Svar AC: Personlig koppling att föra arvet vidare från tidigare generationer.

Svar W:

- Intresse som backas upp av stödet
- Enstaka för stödet
- Tradition och estetik
- Måste ta sig tid nu när man har stödet

Svar G: Den historiska aspekten, förfäders slit är mycket tacksamt att spela på. Det är en stark drivkraft men börjar minska i och med att anknytningen till gården bryts. Gården är också identitetsskapande.

Svar E: De är rädda om landskapselementen. Pengarna och åtagandet är en viktig drivkraft.

Länsstyrelsens organisation för frågor som rör landskapselement med miljöersättning

Beskriv samarbetet mellan lantbruk, naturvård och kulturmiljö när det gäller skötsel av landskapselement?

Svar AC: Uppdelat. Lantbruk håller på med kontroll och stöd. KMV och naturvård: Rådgivning men eftersatt p.g.a. åtgärdsplaner.

Svar W:

- Förekommer men borde bli bättre
- Lantbruk har hand om miljöstöd, kulturmiljö har annan inriktning mer om områden och formlämningar tillsyn, Lagar och förordningar samt inventeringar
- Samsyn finns om skötsel mellan lantbruk och kulturmiljö men man jobbar parallellt snarare än tillsammans
- Kulturmiljö och naturmiljö jobbar mest i skog
- Jobbar för ökat samarbete

Svar G: Samarbetet kunde bli bättre. Alla har så mycket att göra, man vet inte vad de andra gör. Rent historiskt har det varit vattentäta skott mellan enheter, man har talat olika språk på naturvård och arkeologi t.ex. I dag är det personer som samarbetar med varandra mellan enheterna och en förändring är på gång. Genomförandestrategi och fornvårdsstrategi innebär t.ex. samarbete mellan enheterna. Naturresevat består ofta av både natur- och

kulturvärden och kultur har ofta saknats i upprättande av skötselplaner. Ett pilotprojekt pågår. Det ingår i tjänsten för t.ex. Robert att samarbeta med andra enheter.

Svar E: Extremt tvärsektoriellt.

Ojämn fördelning mellan kulturmiljö / miljö / lantbruk. Kulturmiljö består av 8 personer jämfört med 50 resp. 50 pers. Finns alltid möjlighet att få hjälp. Det finns bra bollplank.

Finns det några erfarenheter som ni särskilt vill påpeka angående länsstyrelsens organisation för KULT-stöd? Fördelning mellan enheter? Kontakt med RAÄ, Jordbruksverket?

Svar AC: Mer kontakt mellan stödutformarna (SJV, RAÄ?) och de som jobbar konkret med rådgivning. Det är ett stöd i mängden men det tar lång tid med kultstödskontroller genom att det är så detaljerat.

Svar W:

- Nej
- Förbättrad kontakt med ex RAÄ nu än tidigare

Svar G: Det är viktigt att samarbetet inte bara sker på handläggarnivå utan att samarbete mellan enheter förankras i ledningen.

Både rådgivare och kontrollanter har kontakt med jordbruksverket. Kontakten med RAÄ sker dock ofta via jordbruksverket. En direkt kontakt önskas med RAÄ. Samarbetet mellan RAÄ och Jordbruksverket är bra. Naturvårdsverket deltar inte synligt i arbetet kring landskapets natur- och kulturvärden vilket vore önskvärt.

Andra aktörer som vore naturliga att ha mer kontakt med är Smålands museum. Här sträcker sig samarbetet till att experter anlitas på kurser.

Hur förhåller sig resultatet av skötseln med KULT-stödet med de regionala miljömålen?

Svar AC: Det står still. Inga uppföljningar är gjorda.

Svar W:

- Miljömålet är högt ställt så det är svårt att uppnå idag (jämfört med 2001) 27 % ökning, målet är 70 %

Svar G: Det regionala miljömålet är högre än riksmålet. 50 % av länets åkerareal ska ingå i KULT-stödet till 2010. Idag ligger det på 28 %. Enligt riksmålet ska ökningen av skötta landskapselement i KULT-stödet vara 70 %. Kronoberg ligger ganska bra till när det gäller både punkt och linjeelement i jämförelse med många andra län, dock är det fortfarande långt till att proportionellt nå upp till riksmålet. Målet för Kronobergs län är 4000 ha betesmark med tilläggsersättning. Idag har vi 3 900 ha betesmarker med tillägg. 100 ha skogsbeta är uppfyllt. 400 ha slätter, 300 ha finns idag (svårt att nå).

Svar E: Östergötland kommer ej att nå målet.

Är frågan prioriterad på länsstyrelsen så att miljömålen är uppnådda/kan uppnås?

Svar AC: Nej.

Svar W:

- Ambitionen finns och den är prioriterad tillsammans med andra saker

Svar G: Frågan är prioriterad. Det tas upp i genomförandestrategin. Resurser kommer att läggas på information, kompetensutveckling och andra satsningar.

Svar E: Miljömålsarbetet är prioriterat. Nya KULT-stödet kan bli ett uppsving för att nå miljömålet.

Hur gör ni för att nå nya lantbrukare?

Svar W:

- Inget aktivt görs direkt (kurser och planer) men med nya nivån i ersättning kan fler små gårdar komma in.
- Analyser av landskapet för miljömålsuppföljning?

Kontrollverksamheten avseende KULT-ersättning

En kontrollant för samtliga miljöstöd eller är det uppdelat?

Svar AC: Uppdelat oftast.

Svar W: För samtliga stöd, inte bara miljöstöd

Svar G: Det finns en viss uppdelning: Samtliga kontrollanter kan göra allt utom KULT-stödet. Det är några kontrollanter som även gör KULT-stöd.

Svar E: KULT-stödet har egna kontrollanter förutom två personer som kan göra alla kontroller.

Fast anställda kontrollanter eller säsonganställda?

Svar AC: Både och.

Svar W: Både och, kultstöd sköts av fast anställda

Svar G: Det finns en viss uppdelning: Samtliga kontrollanter kan göra allt utom KULT-stödet. Det är några kontrollanter som även gör KULT-stöd.

Svar G: Fast anställda i huvudsak.

Svar E: Framför allt fast anställda kontrollanter

Hur utbildas fastanställda kontrollanter?

Svar AC: Cirka en veckas kurser med teori och praktiskt arbete, samt intern utbildning på länsnivå.

Svar W:

- Jordbruksverkets kurser inför varje säsong
- En bit in i säsongen kalibrering tillsammans med Gävleborg

Svar G: Gemensamma utbildningar med fast anställda. Går vid sidan om på flera kontroller och får genomföra kontroller med en mer erfaren rådgivare som stöd.

Svar E: Utbildning i säkerhet, hantering av djur. Avstämning av hur det går görs under säsong. Gemensamma måndagsmöten för kontrollanter.

Hur utbildas säsonganställda kontrollanter?

Svar AC: På samma sätt som fast anställda.

Svar W: Säsonganställda går bredvid

Svar G: Gemensamma utbildningar med fast anställda. Går vid sidan om på flera kontroller och får genomföra kontroller med en mer erfaren rådgivare som stöd.

Svar E: Utbildning i säkerhet, hantering av djur. Avstämning av hur det går görs under säsong. Gemensamma måndagsmöten för kontrollanter.

När på året sker kontrollen av KULT-stödet?

Svar AC: 1 juli-15 oktober

Svar W: Juli-oktober

Svar G: Maj-oktober (november)

Svar E: Hösten (från semestern till jul) framför allt, även våren.

Kontrollerar kontrollanten om det finns registrerade fornlämningar inom området inför fältkontrollen?

Svar AC: Nej, endast vid enstaka tillfällen.

Svar W: Nej, om det finns i ansökan men inte annars

Svar G: Nej

Svar E: Ja använder fornminnesregistret som tema på kontrollkartorna.

Hur mycket missar lantbrukaren i redovisningen av kulturelement?

Svar AC: Mycket missas från båda hållen, det jämnar ut sig. Ansökan lämnas in i mars-april när snön ligger och då blir det problem att göra fältuppmätningar för brukaren.

Svar W:

- Små åkrar, sånt som är mycket igenväxt och som de inte sett eller medvetet missar
- Felsökningar, vägdiken byvägar – förstår inte riktigt definitionerna

Svar G: 20-30% hitteelement.

Svar E: Mycket hitteelement på nästan varje gård. Vanligen längre diken och odlingsrösen i kanten av åkern.

Sammanfattningsfrågor

Vad är bäst med KULT?

Svar AC: Synliggörande av landskapselement, värden förhöjs, status skapas, medvetenhet skapas. Attitydförändring från ta bort till att bevara.

Svar W:

- Fått upp ögonen för värden och vad som finns
- Att brukarna insett värdet av att bevara, sköta och synliggöra landskapets historiska dimension.
- Lantbrukskonsulenterna har också fått den insikten.

Svar G: Landskapselementen får ett värde, de blir inte bara ett brukningshinder. Frågorna och markernas historia uppmärksammas och lantbrukarna blir mer intresserade.

Svar E: Estetik, kulturvärden, naturvärden möts i KULT-stödet. Helhetsperspektivet sätter press på lantbrukarna att sköta ett landskapsavsnitt. Elementen får ett värde. Lantbrukarna blir medvetna om vilka värden som finns på gården.

Vad är de största svårigheterna med KULT? – och hur vill ni lösa dem?

Svar AC: Regelverket är snårigt. Låg prioritet. Många gråzoner. Problem med hitteelement som är svåra att administrera. Resurser bör tillföras och öka statusen. Samarbetet med jordbruksverket bör utvecklas.

Svar W:

- Väldigt arbetskrävande och mkt administration, kostar mycket
- Kontrollanten har alltid ngt att anmärka även om man sköter det väldigt bra – hur mkt kan man släppa utan att nå målet – skillnad på definition/ antal fel och skötsel fel
- Lite pengar för mkt jobb – högre ersättningsnivåer

Svar G: Det är svårt att få lantbrukarna att sköta landskapselementen. Det är tung administration kring KULT-stödet. Det är svårbedömt, när är det ett landskapselement eller inte. Åldern 1940-tal är också svårbedömd aspekt.

Svar E: Vad är vad? Bedömningarna är svårast. Lantbrukare som fått hjälp av en konsult att söka vet inte alltid att de har KULT-stöd. Brukaren har ändå ansvaret för sitt åtagande.

Nya KULT-stödet

Hur tror ni att det nya kultstödet kommer att påverka ert arbete med landskapselementens skötsel?

Svar W:

- Bra om fler kommer med i systemet då är det lättare att påverka dem
- Ökning av antalet skötta element om fler är med
- Nya fäbodstödet – lättare att visa på skötsel och kontrollera med det nya stödet genom att göra åtgärdsplaner för fäboden
- Byggnader kommer in i större utsträckning, avd som handlar om byggnader

Svar G: Jag tror tyvärr att vi kommer att tappa en del större gårdar p.g.a. att ersättningen kommer att sjunka. Det känns inte bra att sänka ersättningen när miljömålet på området är så högt satt som det är. Risken är uppenbar att vi istället får mindre areal åker med i stödet framgent. Förhoppningen är dock att ganska många smågårdar nyansluter till KULT-stödet. Det är positivt med den lägre 1000-kr gränsen. Fler lantbrukare får behov av rådgivning.

Svar E: Fler gårdar i skogsbygd kommer med. Mer bedömningssvårigheter, sämre skötta gårdar, fler avvikelser, mer kontroller.

Hur tror ni att det kommer att påverka brukarnas skötsel av landskapselementen?

Svar W:

- Inte så stor skillnad, vissa stöd försvinner
- Sänkta belopp för vissa element, kan göra att man tappar motivation och brukare i stödet

Svar G: Inga förändringar. Diken mot skogen kommer inte att skötas.

Svar E: Diken mot skog kommer ej att skötas.

Hur tror ni att det kommer att påverka landskapets natur/kulturvärden?**Svar W:**

- Förhoppningsvis kommer värdena att öka
- Svårt att säga

Svar G: Det blir fler som sköter om sina landskapselement. Landskapet blir öppnare kring små gårdar.

Svar E: Utvald miljö – kulturvärden – blir ett komplement till KULT-stödet. Renovering av byggnader kommer att öka. Lyft helt enkelt.

Övrigt

Svar G: Det vore bra om KULT-stödet kunde sökas av markägare utan att binda upp sig på att sköta markerna.

Svar E: Rådgivning från en myndighet tenderar alltid att göra skötsel av landskap (element) mer enahanda. En större frihet i vad som skall göras tror jag skapar mer variation i landskapet. Rådgivare borde vara bättre på att lyssna och lära av de verksamma ute på fältet. I åtagandena borde finnas mer av individuella och för fastigheten säregna skötselalternativ. Dock inte åtagandet att göra ingenting.

Jordbruksverkets rapporter 2007

1. Marknadsöversikt – *färska frukter och grönsaker*

Bil. Bilagor till Marknadsöversikt – *färska frukter och grönsaker*

2. Myndigheters kostnader och åtgärder vid hanteringen av EG-stöd 2006

3. Jordbruksverkets foderkontroll 2006 – Feed control by the Swedish Board of Agriculture 2006

4. Miljöeffekter av 2003 års jordbruksreform – *Projekt från CAP:s miljöeffekter*

Rapporten kan beställas från
Jordbruksverket,
551 82 Jönköping
Tfn 036-15 50 00 (vx)
Fax 036 34 04 14
E-post: jordbruksverket@sjv.se
Internet: www.sjv.se

ISSN 1102-3007
ISRN SJV-R-07/5-SE
SJV offset, Jönköping, 2007
RA07:5